

Odijevanje i moda u socijalističkoj Jugoslaviji

Pauković, Franciska

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:727661>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

FRANCISKA PAUKOVIĆ

ODIJEVANJE I MODA U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

Diplomski rad

Pula, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

FRANCISKA PAUKOVIĆ

ODIJEVANJE I MODA U SOCIJALISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

Diplomski rad

JMBAG: 0303062999, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet: Hrvatska svakodnevnica u socijalizmu

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Franciska Pauković, kandidatkinja za magistru povijesti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 20. rujna 2021.

Student

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Franciska Pauković, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Odijevanje i moda u socijalističkoj Jugoslaviji* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 20. rujna 2021.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	5
1. SVIJET U DRUGOJ POLOVICI DVADESETOG STOLJEĆA	8
2. GOSPODARSKA POZADINA JUGOSLAVIJE	12
3. JUGOSLAVENSKA TEKSTILNA PONUDA	17
3.1. INDUSTRIJA OBUĆE	22
3.2. JUGOSLAVENSKI MODNI SALON ŽUŽI JELINEK	25
4. RAD I STRUKTURA OSJEĆAJA ŽENA U TEKSTILNOJ INDUSTRIJI	31
4.1. AFŽ „DEMOKRATIZIRA“ PATRIJAHALNE NORME	31
4.2. ORGANIZACIJA RADA U TVORNICI	33
4.3. TVORNICE KAO „DRUGI DOM“	35
4.4. POLITIČKA ULOGA TVORNICA	37
5. ULOGA I SADRŽAJ MODNIH ČASOPISA	38
6. KULTURNI UTJECAJ ZAPADA	44
6.1. GLAZBENI UTJECAJ NA MODU	44
6.2. FILM I MODA	46
6.3. MODA ZAPADA	48
7. RAZVOJ STILOVA ODIJEVANJA	52
7.1. MODA PEDESETIH	53
7.2. MODA ŠEZDESETIH	58
7.3. MODA SEDAMDESETIH	62
7.4. MODA OSAMDESETIH	71
ZAKLJUČAK	78
POPIS ILUSTRACIJA	81
IZVORI I LITERATURA	84
SAŽETAK	88
ABSTRACT	89

UVOD

Odijevanje i moda u socijalističkoj Jugoslaviji tema je ovoga rada kojim se nastoji prikazati kultura odijevanja u Jugoslaviji u razdoblju od pedesetih do osamdesetih godina prošloga stoljeća. Razlog zbog kojeg sam se odlučila na ovu temu jest u činjenici da me najviše zanima istraživanje društvene povijesti i povijesti svakodnevice. Kao što sam već spomenula naglasak je stavljen na kulturu odijevanja pa će se prema tome u radu uz prikaz modnih noviteta kroz desetljeća nastojati objasniti i kakva je bila veza između jugoslavenske tekstilne ponude i razvoja jugoslavenske mode tijekom socijalizma. Kako su časopisi *Svijet*, *Vuna* i *Tina* bili glavni izvor za istraživanje drugo istraživačko pitanje koje će se obraditi jest kakva je veza između sadržaja i uloge modnih časopisa. U radu ćemo saznati kakva je bila politička i gospodarska pozadina spomenutog razdoblja i kakve je odjeke imala na razvoj kulture odijevanja. Upoznat ćemo se s dvostrukom ulogom žene kao majke i žene kao radnice tekstilne industrije i vidjeti koje su sve uvjete pružale tvornice. Također, jedan dio rada razradit će i objasniti kulturni utjecaj Zapada na Jugoslaviju temeljem glazbe, filma i mode.

Što se tiče literature koja je poslužila za ovu temu, istaknula bih rad Anite Buhin „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije“ koji se nalazi u zborniku radova *Stvaranje socijalističkog čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*. U njemu autorica objašnjava stvaranje nove društvene jugoslavenske svijesti nakon Drugog svjetskog rata odnosno stvaranje nove jugoslavenske kulture koja se odrazila na području glazbe, televizijskih programa i mode. Također knjiga koja objašnjava kulturni utjecaj Zapada na Jugoslaviju te tako upotpunjava razumijevanje razvoja jugoslavenske kulture u cijelosti je *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka* autorice Radine Vučetić. Nadalje, razvoj tekstilne industrije i opis uvjeta u tekstilnim tvornicama te prikaz života tekstilnih radnica kao jedne odrednice društvenog aspekta najbolje donosi Chiara Bonfiglioli u svojoj knjizi *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*. Za sam pregled jugoslavenske tekstilne ponude poslužila je *Hrvatska tehnička enciklopedija*, no za najpoznatiju tekstilnu industriju *Varteks* detaljnije je koristio rad Spomenke Težak „Usponi i padovi varaždinske tekstilne industrije“ u zborniku radova *100ljeće tekstila:*

1918-2018., dok je za najznačajniju industriju obuće *Borovo* upotrijebljen stručni rad Katarine Vukanović „Batina', tvornica i naselje u Borovu kraj Vukovara“. Jugoslavensku odjevnu ponudu činili su i modni saloni pa je za prikaz najpoznatijeg jugoslavenskog modnog salona Žuži Jelinek koristila autobiografska knjiga spomenute modne kreatorice, ali i rad Djurdje Bartlett „Žuži Jelinek: The Incredible Adventures of a Socialist Chanel“ u zborniku radova *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*. Prilikom pisanja istraživačkog dijela rada, točnije opisivanja sadržaja i uloge časopisa *Svijet* koji izlazi od 1953. do 1992., a koji izdaje najpoznatija zagrebačka novinska kuća Vjesnik pomogla je knjiga Božidara Novaka *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Kako autor donosi, časopis se tiskao suvremenom tehnologijom i svojim tekstovima koji su pratili modne novosti iz svijeta, tekstovima o zdravlju te o obiteljskom životu osvajao je brojne žene što je rezultiralo velikim skokovima u nakladi.¹ Za prikaz analize sadržaja magazina *Tina* koji izlazi od 1971. do 1976. veliki značaj dala je knjiga Reane Senjković *Izgubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture*. Istraživački dio opisa uloge i sadržaja te prikaza mode po desetljećima rezultat je i vlastite analize spomenutih časopisa. Također, uz ova dva novinska lista, dodatno sam koristila i časopis *Vuna* koji izlazi od 1954. do 2000. kao posebno izdanje magazina *Svijet*.

Kako je cilj bio ukratko prikazati jugoslavensku modu po desetljećima tijekom socijalizma odlučila sam cjelovito pregledati dvije godine svakoga časopisa u svakom desetljeću. Započela sam s godinom 1953. kada počinje izlaziti časopis *Svijet*, a dalje nastavila s godinama 1956., 1963., 1966., 1973., 1976., 1983. i 1986. Dakle, prikaz mode svakog desetljeća nastao je detaljnom analizom modnih prikaza spomenutih godina. Osim časopisa, koristila sam i igrani film *Ljubav i moda* koji je pružio uvid u odnose između tekstilnih poduzeća te dodatno prikazao odijevanje šezdesetih godina.

Prije dubljeg ulaska u analizu jugoslavenske kulture odijevanja ukratko bih definirala, odnosno razjasnila značenje pojma *moda*. Riječ dolazi od latinske riječi „modus“ što u prijevodu znači *način*.² Prema tome možemo reći da moda u globalu označuje prihvaćanje novih *oblika* odnosno *načina* života. Često se izgovaranjem riječi

¹ Novak, B., *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 577.

² Moda, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41446>, Pristupljeno: 23. 2. 2021.

moda automatski pomišlja o novom stilu odijevanja zanemarujući tako činjenicu da moda podrazumijeva više toga. Primjerice novi oblik frizure, nakit, briga oko tijela, kozmetičko uljepšavanje, način ponašanja (bonton), način zabavljanja i sl. Razmišljajući dublje o samom pojmu možemo se zapitati sljedeće. Ako kažemo da je neka osoba moderna u kojem god smislu razmišljali, znači li to zapravo da ta osoba ima vlastiti stav o nečemu ili ga nema već samo slijepo prati veliku većinu ljudi? U smislu stila odijevanja možemo se pitati je li moderno ono što oblači neka manjina ili što oblači većina? Možda nam za razmišljanje o ovim pitanjima dobro dođu mudre izreke poput one koju je izrekao Yves Saint Laurent (1940.-2008.): „Moda blijedi, stil je vječan.“³ Ili možda izjava Henryja Davida Thoreaua (1817.-1862.) koji kaže: „Svaki naraštaj ruga se staroj modi, a novu pobožno slijedi.“⁴

Promatrajući s objektivnije strane, ako osoba ima vlastiti stav prema životu i vlastitu izgrađenu osobnost, u kontekstu odijevanja takva se osoba ne će mijenjati kako diktira sezonska moda jer bi to u praksi značilo da se radi o pomodnoj osobi. Takve osobe učestalo mijenjaju frizuru, šminku i način odijevanja i zapravo ne pokazuju da imaju vlastiti odjevni stil dorađen ponekim modernim karakteristikama, nego da su isključivo sljedbenici trendovske mode. Ako smo dakle mišljenja da je moda ono što oblači manjina koju potom preuzima većina, onda dolazimo do zaključka kako moda nastaje iz razloga jer većina ljudi smatra da nema dovoljno hrabrosti za biti autentičan, da se zbog moguće individualnosti nećemo moći uklopiti u društvo pa se zato sve prepušta modnim kreatorima jer se smatra da će oni to učiniti uspješnije od nas.

³ Škec, A. S., *Praktična žena: Moja garderoba*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008., 19.

⁴ Isto, 29.

1. SVIJET U DRUGOJ POLOVICI DVADESETOG STOLJEĆA

Kada pomislimo na dvadeseto stoljeće na pamet nam odmah dolaze misli razdoblja dvaju svjetskih ratova. Prvu polovicu stoljeća obilježio je Prvi svjetski rat, a potom u drugoj polovici istoga stoljeća dogodio se Drugi svjetski rat. Ipak dvadeseto stoljeće ne pamti samo ova dva oružana svjetska sukoba, nego i razdoblje koje nam je poznato pod nazivom Hladni rat.

Iako je teško dati točnu i sveobuhvatnu definiciju Hladnoga rata i odrediti njezin početak zbog mogućih različitih pogleda na ovaj fenomen, kako donosne razne historiografske studije, pojednostavit ću i parafrazirati Radovana Vukadinovića koji kaže kako je riječ o razdoblju u povijesti koje karakteriziraju konstantna suprotstavljanja dvaju neprijateljskih blokova u ideološkome, ekonomskome, političkome i propagandnome smislu.⁵ Dakle, netom nakon završetka Drugoga svjetskoga rata dolazi do stvaranja blokovske podjele svijeta koja se dodatno istaknula i očitovala osnivanjem dvaju ideološki suprotstavljenih paktova. S jedne strane, nalazio se zapadni blok tzv. NATO pakt predvođen SAD-om koji je predstavljao kapitalistički sustav dok je s druge strane Varšavski pakt predvođen SSSR-om predstavljao istočni blok i temeljio se na socijalističkome sustavu. Područje europskoga kontinenta bilo je tako ideološki podijeljeno na dvije strane.⁶ Zapadni dio Europe priklonio se SAD-u, a istočni dio Europe SSSR-u. Obje zemlje predvodnice blokova, SAD-e i SSSR, najviše su nastojale spriječiti širenje neprijateljske ideologije i zadržati vlastitu dominaciju nad zemljama članicama.

Spomenuta ideološka suprotnost očitovala se, dakle, u različitome pogledu na ekonomsko uređenje države i njezina društva. SAD je bio zagovornik i predvodnik liberalno-kapitalističkoga ekonomskog uređenja koji u svojoj biti podrazumijeva pravo privatnoga vlasništva kao temeljne odrednice stvaranja besklasnoga društva i zadovoljstva svakoga pojedinca. Time svaki pojedinac ima pravo postati vlasnikom određene imovine ili određenih sredstava te slobodno i na svojstven način njima raspolagati. U takvome sustavu ne postoji proces nacionalizacije nekretnina, obrta ili industrija kojima država nastoji ekonomski intervenirati, nego naprotiv omogućava

⁵ Vukadinović, R., *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, 2001., 161.

⁶ Painter, D. S., *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002., 12

stvaranje slobodnoga tržišta. S druge strane, komunistička politička ideologija SSSR-a smatrala je socijalistički sustav pravim izborom ekonomskoga uređenja svake države i društva. Takav sustav se u praksi, također, predstavljao kako nastoji stvoriti besklasno društvo, ali se ekonomska politika SSSR-a za razliku od kapitalizma temeljila na ukidanju privatnoga i uspostavi zajedničkoga vlasništva.

Zapadne zemlje, dakle, uživale su iznimno dobar financijski status i dobar životni standard za razliku od istočnih zemalja. Takvu odliku blagostanja treba prvenstveno zahvaliti slobodnije uređenom političkom sustavu. Sveprisutni liberalistički svjetonazor diljem zapada donio je manji državni nadzor, omogućio povećanje individualnih sloboda društva, a uspostavio demokratski oblik vlasti. U gospodarskome smislu takav svjetonazor omogućio je razvoj slobodnoga tržišta koji je uvelike utjecao na bolji životni standard. Politički režim kakav je dominirao u istočnim zemljama očitovao se jednopartijskom dominacijom i snažnom vladarskom diktaturom. Takav primjer režimskoga vladanja utjelovljenoga u SSSR-u nije dopuštao razvojni put drugačije ekonomske politike koja bi vodila razvoju lake industrije i na taj način stvaranju potrošačkoga načina života koji je vladao zapadnim zemljama. Ekonomska politika komunizma, stoga je bila temeljena na razvoju teške industrije pa prema tome nije mogla stvarati bržu i veću akumulaciju novca.

Jugoslavija je političkim i ideološkim opredjeljenjem pripadala socijalističkim zemljama što je dodatno potvrđivala činjenica sklapanja Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji sa SSSR-om 1945. godine.⁷ Također, Ustav koji je donijela godinu dana nakon bio je identičan sovjetskome. Ipak treba imati na umu da je stanje u Jugoslaviji nakon Drugog svjetskog rata bilo katastrofalno, ljudi su bili gladni, gospodarstvo uništeno i život je jednostavno bio težak. Pomoć su mogle pružiti samo bogate zemlje Zapada. Tako je jugoslavenska vlada zbog stanja u vlastitoj zemlji bila ponukana potpisati sporazum s UNRRA-om 1945. godine.⁸ Taj sporazum odnosio se na pomoć u obliku hrane, nabavi stoke, novčane pomoći za obnovu građevina i infrastrukture te donacijom prijevoznih sredstava uništenih ratom. Godine 1948. dolazi do promjene u jugoslavensko-sovjetskim odnosima. Uzrok je bilo sovjetsko neprihvatanje postojanja različitih puteva izgradnje socijalizma što se očitovalo u

⁷ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 49.

⁸ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 353.

prevelikoj kontroli nad Jugoslavijom. To je izrazito smetalo jugoslavenskog vođu Josipa Broza Tita koji je smatrao da ima pravo samostalno donositi odluke vezane za svoju zemlju.

Dakle, povod ideološkoj promjeni Jugoslavije bio je sukob s Informbiroom 1948. godine.⁹ Tada je sovjetska vlada optužila jugoslavensko partijsko vodstvo da provodi neprijateljsku politiku prema SSSR-u. Naglasili su kako u Jugoslaviji počinju jačati kapitalističke snage. Shodno tome došlo je do prekida gospodarskih, političkih, ekonomskih, kulturnih i svih drugih veza između sovjetskih zemalja i Jugoslavije. Zato je Jugoslavija već od početka 1949. svoje trgovinske veze prebacila na Zapad i tako potvrdila svoje okretanje Zapadu kako bi zadobila njihovu pomoć.¹⁰ To se i dogodilo pa je već 1951. Jugoslavija potpisala ugovor kojim joj je SAD pružio vojnu pomoć.¹¹ Tako se pedesete godine prošloga stoljeća u Jugoslaviji označavaju kao početno razdoblje političke liberalizacije. Jugoslavensko okretanje Zapadu osim financijske pomoći donijelo je i brojne kulturne promjene, promjene na području glazbe, filma, načina života i mode.

Iako je Jugoslavija ponovno uspostavila normalne odnose sa SSSR-om 1956. ona nije htjela biti pod sovjetskim utjecajem. Također nije htjela biti niti pod izravnim američkim utjecajem iako se zapravo sve više okretala liberalizaciji.¹² Najbolje rečeno, ona je imala svoj put ideološkoga opredjeljenja koje se očitovalo šezdesetih godina osnivanjem Pokreta nesvrstanih kojemu su pripadale većinom zemlje Trećega svijeta.¹³ Cilj Pokreta nesvrstanih bila je borba protiv blokovske podjele svijeta i ustrajnost protiv bilo kojeg oblika dominacije bila ona predstavljena kao hegemonija, kolonijalizam, imperijalizam ili neokolonijalizam. Zemlje južnoga svijeta Amerike, Afrike i Azije ujedinile su se u istoj želji za posjedovanjem prava slobode i samostalnosti, rasta i razvoja koje bi u konačnici omogućilo bolji životni standard. Pokret su predvodili politički predstavnici Indije, Egipta, Gane te Jugoslavije, a sam pokret započeo je službeno svoje djelovanje nakon održane konferencije u Beogradu 1961. godine.¹⁴ U čežnji da doprinesu razvoju siromašnoga dijela južnoga svijeta, pokret je nastojao

⁹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 360-361.

¹⁰ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 51.

¹¹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 366.

¹² Jakovina, T., *Socijalizam na američkoj pšenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., 123.

¹³ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013, 368.

¹⁴ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 328.

stvoriti vlastito mjesto u svjetskom ekonomskom poretku. Usporedno s tim, zemlje predvodnice dvaju svjetskih blokova svoje sukobljavanje i nadmetanje pokazivale su na razne načine pokušavajući utjecati tako i na Pokret nesvrstanih. Konkretno, SSSR je pokušavao pokret pridobiti na svoju stranu preko posredništva Kube i njezinoga predsjednika Fidela Castra jer je Kuba bila socijalistička država, ali i članica pokreta dok je SAD Pokret nesvrstanih nastojao pridobiti osnivanjem organizacije *Peace Corps*.¹⁵ To je bila organizacija čiji je program nastojao na razne načine pomoći razvoju Trećeg svijeta. Organizaciju je karakterizirao dobrovoljni rad i odlazak američke mladeži u zemlje Trećega svijeta kako bi ih upoznali s američkom kulturom, a istovremeno pokazivali zainteresiranost za upoznavanje raznih kultura južnoga svijeta.

Bilo kako bilo, Jugoslavija, iako članica Pokreta nesvrstanih, rado je koristila financijsku pomoć Zapada kad su u pitanju bili brojni krediti tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina kako bi unaprijedila svoju ekonomiju dok s druge strane isto tako nije inzistirala na trajnom održavanju neprijateljskoga odnosa prema SSSR-u s obzirom na 1948. kada su odnosi ovih dviju država bili žestoko narušeni i ponovnim trzavicama 1958. godine.

¹⁵ Westad, O. A., *Globalni hladni rat: Velike sile i Treći svijet*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2009., 50.

2. GOSPODARSKA POZADINA JUGOSLAVIJE

Kao što je već spomenuto, zbog teškog životnog stanja u Jugoslaviji po završetku Drugoga svjetskoga rata, koje se očitovalo u velikoj gladi i teškoj gospodarskoj razorenosti, država je morala donijeti neke nove planove i zakone koji bi omogućili promjene u dotadašnjem stanju života ljudi.

Kako je Jugoslavija bila poljoprivredna zemlja prvu promjenu koju je država uvela bilo je donošenje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji 1945. prema kojemu su oduzimani zemljišni viškovi bogatome stanovništvu, poduzećima i crkvama koji su potom postala državna dobra.¹⁶ Dio toga oduzetog zemljišta dalo se siromašnim seljacima i izbjeglicama siromašnih krajeva koji su se prema zakonu kolonizacije selili u bogatije dijelove zemlje kao što je to bila Slavonija u Hrvatskoj ili Vojvodina u Srbiji.¹⁷ U državi je nakon rata uspostavljen državno-planski gospodarski sustav koji je nastojao uništiti privatno vlasništvo jer se država vodila primjerom izgradnje socijalističkog društva gdje bi svaki građanin bio jednak.¹⁸ Tijekom tog perioda država je provodila masovnu nacionalizaciju kojom je oduzimala svaki oblik privatnoga vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, primjerice brojne tvornice i banke te ih pretvarala u državno vlasništvo, a nacionalizirala je i brojne obrtničke radnje i postala vlasnik skoro cijele privrede.

Dvije godina nakon, 1947., donosi se prvi gospodarski plan tzv. petogodišnji plan ili prva petoljetka.¹⁹ Ona je trebala Jugoslaviju kao teško uništenu poljoprivrednu zemlju pretvoriti u industrijsku. Država se tako vidljivo fokusirala na razvoj energetskog sektora, rudarstva, kemijske i metaloprerađivačke industrije.²⁰ Takav plan stavljao je naglasak na izgradnju teške industrije nauštrb razvoja poljoprivredne industrije, a nekvalificirani radnici prebačeni su na rad u industriju. Laka industrija bila je vrlo zanemarena što je uzrokovalo česte nestašice hrane i potrepština široke potrošnje. Ova petoljetka već na samome početku pokazivala je svoje neuspjehe jer se nije mogla

¹⁶ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 285.

¹⁷ Matićka, M., „Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 19, (2), 1987., 27-28., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/216035>

¹⁸ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 286.

¹⁹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 355.-357.

²⁰ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 27.

u potpunosti provoditi kako je zamišljena. Nekoliko razloga zaslužno je za takvu situaciju.

Prvi razlog bio je već spomenuti sukob sa SSSR-om 1948. koji je uzrokovao ekonomsku obustavu pomoći istočnih zemalja i njihovu međusobnu razmjenu dobara.²¹ To se posebno osjetilo na nedostatku naftnih derivata kojim je SSSR obilovao naspram Jugoslavije. Drugo, Jugoslavija nije raspolagala s velikom količinom opreme koja joj je bila nužna za veću industrijsku proizvodnju pa je zato ovisila o uvozu opreme sa Zapada.²² Treći razlog otežanom brzom razvoju teške industrije bila je činjenica nenadanog povećanja novčanih troškova namijenjenih za obranu u slučaju potencijalnog rata sa SSSR-om.²³ Naime, država je tada započela velika ulaganja u razvoj vojne industrije.

Upravo taj sukob sa SSSR-om uvelike je utjecao na promjene u gospodarskome sustavu Jugoslavije. Zbog ekonomske blokade od strane istočnih zemalja Jugoslaviji je jedino preostalo okretanje prema Zapadu i traženje njihove pomoći i ekonomske suradnje, ali to je iziskivalo prvenstveno promjenu državno-planskog gospodarskog sustava koji je Jugoslavija do tada provodila.²⁴ Zato država 1950. donosi Osnovni zakon o upravljanju državnim privrednim poduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva.²⁵ Na taj način Jugoslavija se odmicala od modela planirane ekonomije koju je provodio SSSR. Uvođenjem radničkoga samoupravljanja država je nastojala podignuti ljudski moral tako što bi smanjila svoju političku moć, a povećala ulogu radnika u upravljanju privrednih poduzeća. Osnovani su radnički savjeti koji su predstavljali glavno upravljačko tijelo jednoga poduzeća. Propisivali bi i osmišljavali brojne dokumente kao što su radnički pravilnici, financijski planovi, planovi proizvodnje i sl.²⁶ Ipak poteškoće u razvoju teške industrije i očigledni problemi doveli su do toga da je sredinom pedesetih sve više rasla svijest za potrebom razvoja lake i srednje industrije.

²¹ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 305.

²² Bekić, D., *Jugoslavija u Hladnom ratu: odnosi sa velikim silama 1949-1955.*, Globus, Zagreb, 1988., 59-60.

²³ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 305.

²⁴ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 28.

²⁵ Bilandžić, D., *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi: 1918-1985*, Školska knjiga, Zagreb, 1985., 171.

²⁶ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 307-308.

Okretanje prema razvoju lake industrije uzrokovalo je i veći broj zaposlenih radnika. Veliku ulogu u razvoju takve vrste industrije odigrala su ulaganja i financijske pomoći Zapada koje su stizale u Jugoslaviju, ali i u međuvremenu otvorenost tržišta istočnih zemalja za jugoslavenske proizvode koje nije mogla plasirati na zapadnome tržištu.²⁷ Upravo ta druga polovica pedesetih bilježi privredni uspon zahvaljujući razvoju lake industrije koja je proizvodila kućanske aparate, hranu, odjeću i obuću, i koja je tako podizala jugoslavenski životni standard.

Šezdesetih godina Jugoslavija ulazi u fazu gospodarske krize. Objavljivanjem nove privredne reforme 1961. država je unosila nove promjene i pružala veća ustupanja radnicima u gospodarskome sustavu.²⁸ Naime, radnički kolektivi i radnička vijeća sada su donosili odluke vezane za svoje poduzeće pogotovo kad je riječ o raspodjeli dohotka. Upravo takva gospodarska mogućnost dovela je do gospodarske krize. Zbog veće mogućnosti radnika u raspodjeli dohodaka dogodilo se da su poduzeća počela više prihoda odvajati za svoje plaće neovisno o rezultatu proizvodnje. Nove privredne promjene nastavljale su se uvoditi i 1964. te sljedećih godina.²⁹ Novost je bila da odluku o cijenama proizvoda i funkcioniranju vanjske trgovine više ne odlučuje država, nego se prelazi na razvoj tržišnog socijalizma gdje je svjetsko tržište određivalo cijene proizvoda. Uz to država je poticala izvoz proizvoda, a pokušavala smanjiti uvoz robe što se nije pokazalo baš uspješnim. S obzirom na to da je tržište nametalo svoje cijene i raznolikost proizvoda, a Jugoslavija nije mogla u potpunosti pratiti svjetska kretanja, tu je dolazilo do glavnoga problema. Kako ne bi smanjivali dohotke zaposlenim radnicima, nije bilo zapošljavanja nove radne snage, a došlo je čak i do otpuštanja dijela zaposlenih radnika. Dakle, povećala se nezaposlenost te su radnici morali odlaziti u potragu za novim i boljim poslom i zaradom što su učinili odlaskom u inozemstvo.

Prelazak preko granica Jugoslavije tada je bio moguć, a odlazak jugoslavenskih radnika na rad u strane zemlje izuzetno je koristio i državi. Naime, *gastarbajteri*, kako su poznato nazivani, donosili su kućama vrijedne devize koje su pred kraj šezdesetih činili čak 1,2% nacionalnog dohotka što će se u sljedećem desetljeću povećati na čak 7,4%.³⁰ Kako je bio legalan odlazak na rad preko granica države tako je država

²⁷ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 331.

²⁸ Isto, 333.

²⁹ Isto, 347-348.

³⁰ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 375.

legalizirala i deviznu štednju. Tako štediške nisu morali dokazivati podrijetlo svojih zarađenih deviza jer su one na neki način davale državi jednu vrstu sigurnosti. Dakle, unatoč brojnome otpuštanju radnika i gospodarskoj krizi može se reći kako je šezdesetih privredni rast dobivao na svojoj snazi.³¹ Razlog tomu ne treba tražiti u vlastitoj gospodarskoj politici, nego u raznim poticajima zapadnih zemalja kojim je država ulagala u razvoj lake industrije.

Sedamdesete se često spominju u literaturi kao „desetljeće ekonomskoga napretka“ ili ga često nazivaju „zlatnim dobom“ zbog visoke stope društvenoga proizvoda.³² Istina, tada je na primjer Hrvatska bilježila godišnji porast od 6,7% bruto društvenog proizvoda za što je velikim dijelom zaslužan turizam.³³ Naime, država se tada prvenstveno okrenula ulaganju u turizam jer je shvatila kako će joj to najbrže donijeti priljev stranih valuta. Uz pomoć stranih kredita započela je ulaganja u turistički razvoj. Novčana sredstva iskoristila je za izgradnju aerodroma, tunela, mostova, brojnih hotela i novih cesta.³⁴ Osim hrvatskoga turizma, koji je igrao veliku ulogu u bogaćenju državne blagajne, neke industrije poput građevinske, farmaceutske, kemijske, metalne i brodograđevne uspjele su se izboriti i plasirati na svjetskome tržištu. Uz to novim Ustavom iz 1974. država je ojačala ulogu republika i pokrajina.³⁵ Svaka od njih postala je samoupravna zajednica čiji je samoupravni sistem bio dodatno zaštićen od uplitanja države. Kako se smatralo da tržišni socijalizam uništava sustav samoupravljanja Savezna skupština donosi 1976. Zakon o udruženom radu kojim je još više razrađen proces samoupravljanja.³⁶ Tim zakonom svako poduzeće dijelilo se na manje dijelove odnosno na grupe udruženih radnika koji su svatko za sebe ostvarivali svoja novčana sredstva.³⁷ Isto tako svaka organizacija udruženoga rada bila je dio političkog sustava kao izborna tijelo vijeća udruženoga rada općina, republika i federacija. Iako je Kardelj tvrdio da je taj zakon omogućio radnicima najveći mogući

³¹ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 370-375.

³² Isto, 389.

³³ Vidi Duda, I., *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 26.

³⁴ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 391.

³⁵ isto, 388-389.

³⁶ Vidi Duda, I., *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 25.

³⁷ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 374-375.

stupanj slobode, ipak praksa je pokazala da je on samo nepotrebno povećao administraciju, a djelotvornost je bila vrlo mala.³⁸

Suprotno sedamdesetima, osamdesete su bile za Jugoslaviju desetljeće raspada i velike krize.³⁹ Nakon smrti predsjednika Tita država je bila pod velikim teretom inflacije i nestašice novca, otplaćivanja stranog duga koji je svake godine bivao sve veći i veći i dosegnuo do dvadeset milijardi dolara.⁴⁰ Vladala je velika nezaposlenost, a životni standard naglo se srušio. Brojne industrije susretale su se s vlastitom krizom, a neke su gubile svoja tržišta u stranim zemljama.⁴¹ U državi je vladala općenita nestašica što je uzrokovalo kupnju važnih potrepština u stranim zemljama poput Italije gdje je odlazio jugoslavenski dinar. Kriza vanjskog duga dovela je u nepovoljni položaj jugoslavensku ekonomsku politiku što je uzrokovalo brojnu nezaposlenost i započelo krizne međurepubličke odnose unutar Jugoslavije koja će rezultirati njezinim raspadom devedesetih godina dvadesetog stoljeća.

³⁸ Vidi Duda, I., *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 25.

³⁹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 396.

⁴⁰ Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., 377.

⁴¹ Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013., 396-398.

3. JUGOSLAVENSKA TEKSTILNA PONUDA

Nakon prikaza gospodarskog stanja Jugoslavije za ovu temu od velike važnosti je prikazati kojim je sve odjevnim i tekstilnim tvornicama Jugoslavija raspolagala za vrijeme socijalizma. Prije svega treba reći kako je tekstilna industrija grana gospodarstva koja u svojoj osnovi podrazumijeva proizvodnju raznih tekstilnih materijala poput pamuka, vune, svile, lana i sl. iz njihovih vlakana te proizvodnju gotovih tekstilnih proizvoda.⁴² Kada se govori o povijesnom razvoju proizvodnje odjeće, može se reći da ona kreće s prvim ručnim tkanjem, pletenjem i šivanjem dostupnih pređa, a povećanjem izuma za obradu tekstila tijekom osamnaestog i devetnaestog stoljeća kao što je automatska rupičarka, stroj za šivanje puceta, stroj za šivanje nevidljivih šavova i sl. dolazi do većeg razvoja i same tekstilne industrije.⁴³ Konkretno u Hrvatskoj njezin razvoj seže upravo pred kraj devetnaestoga stoljeća, no o pravom procvatu kako hrvatske tako i jugoslavenske tekstilne industrije u cjelini govorimo tek nakon Prvoga svjetskoga rata kada se osnivaju brojne tvornice obuće i tekstilne tvornice trikotaže.⁴⁴ Iako su pedesete godine bile razdoblje razvoja odjevne industrije, Jugoslavija nije imala dovoljno školovanih ljudi za modeliranje odjeće, ovisila je o uvozu materijala, kopirala je uzorke sa Zapada i sve do sedamdesetih godina nije uspostavila vlastiti konfekcijski standard.⁴⁵ Ipak jugoslavenska tekstilna industrija bila je prisutna u svim republikama i pokrajinama, ali su se međusobno vrstom i opsegom proizvodnje razlikovale.⁴⁶ Primjerice u Sloveniji i sjevernoj Hrvatskoj se prerađivao pamuk dok je Srbija najvećim dijelom prerađivala vunu. Osim za vlastite potrebe Jugoslavija je nešto tekstilnog vlakna, prediva, tkanine i odjeće također izvozila i u inozemstvo primjerice SSSR, Švicarsku, SR Njemačku i sl., ali kao što je već spomenuto najvećim dijelom ovisila je o uvozu prediva poput vune iz Australije, prediva i konca od umjetnih vlakana iz Italije i SR Njemačke itd. Također, brojna tekstilna poduzeća organizirala su modne sajmove kako bi na njima prezentirala svoje gotove

⁴² Enciklopedija Jugoslavije, sv. 6, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1990., 447.

⁴³ Leopold Ellen, „Proizvodnja modnog sustava“, *Moda: Povijest, sociologija i teorija mode*, ur. Djurda Bartlett, Školska knjiga, Zagreb, 2020.

⁴⁴ Čunko, R., Knezić, Ž., Pušić, T. i Soljačić, I., „Povijest izrade i proizvodnje tekstila u Hrvatskoj“, *Annual of the Croatian Academy of Engineering*, br. 1, 2019, 86., Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/238701>

⁴⁵ Panić, A., „Po posljednjoj modi: odevanje između ideologije i konzumerizma“, *Nikad im bolje nije bilo?: modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, ur. Ana Panić, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2014., 64.

⁴⁶ Enciklopedija Jugoslavije, sv. 6., Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1990., 448.

tekstilne proizvode. Da su poneka domaća tekstilna poduzeća jedna drugima bila konkurencija može se vidjeti i iz uvodnog dijela igranog filma *Ljubav i moda* redatelja Ljubomira Radičevića. Naime, direktor modnog poduzeća Jugošik, na samome početku filma, raspravlja sa svojim zaposlenicima o njihovom suradniku Jugomodi i naređuje kako im se zbog prevare moraju osvetiti tako što će osmisliti i organizirati modnu reviju dan prije nego što će je održati Jugomoda.⁴⁷ Iz toga isječka može se zaključiti kako je međusobna konkurencija zapravo bila povezana s borbom oko osvajanja domaćih kupaca vlastitom ponudom. Spominjući ovaj film, kao što to naglašava Anita Buhin, riječ je zapravo o stominutnom zabavnom mjuziklu „ružičastog“ žanra, koji donosi modernu, urbanističku priču jugoslavenskog stanovništva izgrađenu po američkom odnosno zapadnom modelu popularne kulturne svakodnevice. Osim prikaza modernog Beograda, zabavne glazbe jugoslavenskih glazbenih zvijezda Gabi Novak i Ive Robića, u njemu možemo vidjeti kako se mladići i djevojke odijevaju po posljednjoj modi prateći zapadne modne trendove i prikazujući tako modnu osviještenost i ujedinenost.⁴⁸

Dakle, diljem Jugoslavije postojali su brojni pogoni tekstilne industrije i industrije obuće, no u ovom radu nemoguće je obuhvatiti svaki od njih pa ću spomenuti samo neke na području Hrvatske koje su se istaknule svojim značajem u cijeloj Jugoslaviji, ali i izvan njezinih granica. Kao preteče budućim hrvatskim tekstilnim tvornicama važno je spomenuti *Kraljevsku zemaljsku ovlašćenu pamučnu predionicu i tkaonicu u Dugoj Resi* osnovanu 1884. koja je u svojim počecima proizvodila sirove pređe za njezino seosko stanovništvo.⁴⁹ Tridesetih godina oko tvornice izgrađeno je radničko gradsko središte koje je sadržavalo radničke stanove, trgovinu, školu, bolnicu, a nakon Drugog svjetskog rata izgrađena je i prva industrijska tekstilna škola u Hrvatskoj. Za vrijeme Prvoga i Drugoga svjetskoga rata tvornica je proizvodila medicinske vate, zavoje, vojničko rublje i šatore za potrebe vojske.⁵⁰ Tvornica je od 1945. zapošljavala dvije tisuće radnika da bi osamdesetih broj zaposlenih bio duplo veći. Dakle, Pamučna

⁴⁷ Radičević, Lj., *Ljubav i moda*, Avala film, 1960.

⁴⁸ Buhin, A., „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije“, *Stvaranje socijalističkog čovjeka: Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa, Zagreb, 2017., 221-222.

⁴⁹ Rogale, D., „Odjevna industrija“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehniko.lzmk.hr/odjevna-industrija/>, 24. travnja 2020.

⁵⁰ „Povijest hrvatske industrije: Pamučna industrija Duga Resa, poduzeće za proizvodnju tekstila i odjeće u Dugoj Resi.“ *Kemija u industriji* 69, br. 3-4, 2020., 225., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/236737>

industrija Duga Resa utrla je put i način razvijanja kasnije osnovanim tekstilnim tvornicama diljem Hrvatske.

Kako je već rečeno, nakon Prvog svjetskog rata, točnije u razdoblju od 1920. diljem Hrvatske osnivaju se brojne tvornice obuće i tekstilne tvornice trikotaže, a prva i možda najvažnija na području Jugoslavije, ali i Jugoistočne Europe je tvornica *Varteks*. Po svom utemeljenju smještena je na mjestu nekadašnjih tvornica pamučne i lanene tkanine u Varaždinu.⁵¹ Prije imena *Varteks* tvornica je nosila naziv *Tekstilna industrija d.d. Varaždin* koju kasnije čak skraćeno nazivaju *Tivar* prema istoimenom nazivu za njihovo najpoznatije odijelo.⁵² Ona je isprva proizvodila vunu i grube tkanine za vojne namjene poput vojnih kabanica i odijela da bi nakon Drugoga svjetskoga rata proširila odjevni asortiman te osim vune u proizvodnju uključila i prirodne i umjetne tkanine.⁵³ Uz proširenje vrste tekstilne proizvodnje, tvornica se u razdoblju provođenja prvoga petogodišnjega plana građevinski širila, stvarajući veći kompleks tvornica i hala za proizvodnju. Sadržavala je prostorije predionice, tkaonice i konfekcije da bi potom izgradila bojaonice, praonice, razvrstaonice, skladište sirovina i sl.⁵⁴ Osnovala je *Vartilen*, tvornicu poliesterskih vlakana, te brojne druge pogone u manjim mjestima kao što su Novi Marof, Bednja, Ivanec i Ludbreg.⁵⁵ Također sredinom tridesetih godina razvila je vlastitu mrežu od sto sedamdeset i osam trgovina po cijeloj Jugoslaviji.⁵⁶ Da je *Varteks* predstavljao glavno uporište modne industrije na području sjeverne Hrvatske dokazuje i činjenica da je dobro poslovao i pri izvozu svojih proizvoda. Suradivao je s inozemnim poduzećima i tako stvorio suradnju s *Levi Strauss & Co.*⁵⁷ Ovom suradnjom *Varteks* je započeo raditi na *Levi's* trapericama koje su se proizvodile u tvornici u Novom Marofu. Isto tako *Varteks* je radio na stvaranju vlastitih brandova, primjerice branda *Varteks International* namijenjenog za domaće i strane kupce, *Di*

⁵¹ Simončić, K. N., „Modni oglas- memorijski zapis tekstilne i odjevne produkcije Varteksa“, *100ljeće tekstila: 1918-2018.*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2018., 45-46.

⁵² Težak, S., „Usponi i padovi varaždinske tekstilne industrije“, *100ljeće tekstila: 1918-2018.*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2018., 30.

⁵³ Čunko, R., Knezić, Ž., Pušić, T. i Soljačić, I., „Povijest izrade i proizvodnje tekstila u Hrvatskoj“, *Annual of the Croatian Academy of Engineering*, br. 1, 2019, 92., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/238701>

⁵⁴ Kurtalj, I., „Postanak i razvoj varaždinske tekstilne industrije Varaždin“, *Godišnjak gradskog muzeja Varaždin*, ur. Josip Runjak, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 1961., 72. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/92854>

⁵⁵ Čunko, R., Knezić, Ž., Pušić, T. i Soljačić, I., „Povijest izrade i proizvodnje tekstila u Hrvatskoj“, *Annual of the Croatian Academy of Engineering*, br. 1, 2019, 93., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/238701>

⁵⁶ Težak, S., „Usponi i padovi varaždinske tekstilne industrije“, *100ljeće tekstila: 1918-2018.*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2018., 31.

⁵⁷ Uredništvo, „Varteks d.d.“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/varteks-d-d/>, 27. svibnja 2019.

Caprio za mlade, *Phillipe Vartin* za klasične i elegantne linije, *Bumble Bee* namijenjen za dječju odjeću, brand *Oda* raskošnog dizajna, *T-lord* brand za šivanja po mjeri i mnoge druge.⁵⁸ Nakon raspada Jugoslavije i Domovinskog rata gase se pojedini pogoni i smanjuje se broj radnika kako je to već slučaj s brojnim drugim tvornicama. Poduzeće se pretvara u dioničarsko društvo, ali se održava na životu te nastavlja suradnju s inozemnim modnim kućama kao što su *Hugo Boss* i *J. Lindberg*.⁵⁹ Također *Varteks* nastoji vratiti svoj prijašnji ugled i reputaciju promoviranjem vlastitog branda.

Osim ove tvornice značajna je bila i *Varaždinska industrija svile* koja je proizvodila tkanine, konfekciju i kišobrane od prirodne i umjetne svile. Osim sportske odjeće i raznih podstava za odjeću *VIS* je proizvodila i modne dodatke kao što su to bile mašne i kravate, marame i šalovi. Ova tvornica svoje pogone ustrojila je i u drugim hrvatskim mjestima poput Budinščine, Jalžabeta, Babineca i Vinica.⁶⁰

Godine 1923. u Čakovcu je osnovano dioničarsko društvo *Braća Graner* koje je izrađivalo vrpce, vezice i čarape.⁶¹ Nakon Drugog svjetskog rata mijenja naziv u *Međimurska trikotaža Čakovec* ili kraće *MTC* te započinje s trikotažnom proizvodnjom odjeće za djecu, mlade i odrasle. Ova tvornica bila je prva u zemlji koja je proizvodila ženske najlon čarape za cijelu Jugoslaviju, a osim toga proizvodila je i donje rublje. Tvornica je za svoje potreba izrade odjeće najvećim dijelom otkupljivala pređe domaćih predionica, a samo malu količinu je uvozila iz stranih zemalja. Zbog iznimne kvalitete izrade, odjeća je imala nešto višu cijenu i prodavala se u specijaliziranim trgovinama spomenute tvornice.

U okolici Karlovca, točnije u malome ličkome selu Kamenskom 1943. osnovana je istoimena tvornica odjeće, rublja i obuće.⁶² Isprva je tvornica bila u službi izrade odjeće, obuće i ostalih proizvoda namijenjenih za potrebe jugoslavenske vojske poput kamionskih cerada, šatorskih krila, kišnih kabanica i sl., a od 1952. dio tvornice prešao je na izradu odjeće i obuće za građanstvo proizvodeći košulje, odijela, dječju i sportsku odjeću. Nažalost većim dijelom je odjevna industrija za građanstvo bila usmjerena na

⁵⁸ Težak, S., „Usponi i padovi varaždinske tekstilne industrije“, *100ljeće tekstila: 1918-2018.*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2018., 37.

⁵⁹ Čunko, R., Knezić, Ž., Pušić, T. i Soljačić, I., „Povijest izrade i proizvodnje tekstila u Hrvatskoj“, *Annual of the Croatian Academy of Engineering*, br. 1, 2019, 93., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/238701>

⁶⁰ Isto, 94.

⁶¹ Uredništvo, „Međimurska trikotaža Čakovec“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/medimurska-trikotaza-cakovec/>, 6. lipanj 2019.

⁶² Uredništvo, „Kamensko“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/kamensko/>, 6. lipnja 2019.

izvoz na Bliski istok i u zemlje sjeverne i zapadne Europe te kasnije Sjeverne Amerike i Afrike. Tek šezdesetih udruživanjem s drugim proizvođačima *Kamensko* postaje dio trgovačke mreže Standard konfekcije, a osamdesetih otvara svoje trgovine u Zagrebu, Zadru, Rijeci, Dubrovniku i Slavonskom Brodu.

Što se tiče zagrebačkog područja važno je poduzeće *Nada Dimić* osnovano 1923. udruživanjem nekoliko privatnih poduzeća.⁶³ Bavili su se proizvodnjom trikotaže za djecu i odrasle, proizvodili žensko i muško rublje te pozamanteriju. Tijekom šezdesetih pa sve do kraja osamdesetih tvornica je bila na vrhuncu proizvodnje i najveći dio proizvodila je za domaće potrebe, a manji dio proizvoda izvozila je u Njemačku i Švedsku, SAD, Afriku i Aziju.

Istra se također istaknula po nekoliko tekstilnih tvornica. Jedna od njih bila je *Tekstilna industrija Pazin* osnovana 1958., poznata kao *Pazinka*. Proizvodila je razne vrste tekstila od prirodnih i umjetnih materijala za domaće, ali i strano tržište. Kasnije uvodi i pogon za bojanje sintetičke pređe. Druga istaknuta istarska tekstilna tvornica koja se smjestila u prostorije nekadašnje tvornice duhana te koja je za Pulu predstavljala najsnažniji gospodarski čimbenik uz brodogradilište Uljanik bila je tvornica trikotaže *Olga Ban* osnovana 1947. godine. Kasnije se udružila s novigradskom tvornicom *Umberto* i pazinskom tvornicom *Istranka* i od tada nosi naziv *Arena trikotaža*.⁶⁴ Zlatno razdoblje proizvodnje ove tvornice bile su šezdesete godine kada su se proizvodi izvozili u cijeli svijet od SSSR-a, Istočne i Zapadne Njemačke pa do Amerike. Zbog inovativnosti i izrazite kvalitete robe ova tvornica bila je nekoliko puta nagrađivana državnim priznanjima. Ipak uslijed privatizacije devedesetih kada se tvornica pretvara u dioničarsko društvo sve više opada nadzor nad radnicima i njihovim načinom rada što se odrazilo na kvalitetu robe, ukida se proizvodna norma pa se količinski smanjuje proizvodnja, a i broj zaposlenih znatno je opao.

Što se tiče dalmatinskog područja istaknula se tvornica trikotaže *Galeb* osnovana 1951. u gradu Omišu.⁶⁵ Proizvodila je rublje isključivo od pamučnih vlakana, a osim odjeće sadržavala je pogon za proizvodnju pletiva i bojenje tkanina. Najveći dio svoje

⁶³ Uredništvo, „Nada Dimić, zagrebačka trikotaža i pozamanterija“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/nada-dimic-zagreb/>, 17. srpnja 2019.

⁶⁴ Maksić, M., Matošević, A., „Kad si otpušten, tada možeš dati sve od sebe: etnografija rada u pulskoj Areni trikotaži“, *Narodna umjetnost*, 55, 1, 2018., 96-104., Preuzeto s: <https://doi.org/10.15176/vol55no106>

⁶⁵ Uredništvo, „Galeb, dalmatinska trikotaža d.d.“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/galeb-dalmatinska-trikotaza-d-d/>, 25. rujna 2019.

proizvodnje čak 85% namijenila je izvozu u zapadnoeuropske zemlje. Druga najznačajnija dalmatinska tvornica osnovana 1951. koja se klasificirala kao najveći europski proizvođač konca za šivanje bila je predionica *Dalmatinka* u Sinju.⁶⁶ Osnivanjem ove tvornice postignute su velike promjene za do tada ekonomski i industrijski nerazvijeni Sinj. Rad je započela s proizvodnjom pamučnog prediva, no ubrzo je u najvećoj mjeri razvila končarski pogon. Osim toga sadržavala je i bojadisaonicu te konfekcijske pogone. Zbog redovitog uvoza suvremenih strojeva tvornica je šezdesetih godina širila svoje proizvodne kapacitete te proizvodnju pamučnog konca zamijenila proizvodnjom sintetičkog i time postala prva jugoslavenska tvornica sintetičkog konca. Pamuk je uvozila iz Egipta, a svoje proizvode najvećim dijelom izvozila u azijske zemlje poput Sirije, Jordana, Alžira, te u zapadne zemlje poput Njemačke, Belgije, Italije, Danske. Poput drugih tvornica, *Dalmatinka* je također gradila stambene objekte u svrhu zbrinjavanja svojih radnika ili je financijski pomagala njihove obitelji omogućavajući im povoljne kredite za gradnju vlastitih kuća. Osim uloge financijskog i stambenog pomagača, tvornica je povrh svega bila inicijator ekonomskog, urbanističkog i društvenog razvoja grada Sinja. Naime, zbog nepostojeće tekstilne tradicije radnici Sinja su isprva odlazili na obuku u gradove poput Duge Rese i Maribora da bi 1954. bila osnovana Industrijska tekstilna škola, ali i večernja škola za radnike tekstilne struke.⁶⁷ Kako bi opismenjavanje radnika imalo veći učinak na kvalitetu rada u tekstilnom sektoru tvornica je odredila i uspostavila cjenovni pravilnik. Radnici koji su se obrazovali u tom smjeru imali su veće plaće od onih čije znanje nije bilo nadograđeno.

3.1. INDUSTRIJA OBUĆE

Kad je u pitanju tvornička izrada obuće onda zasigurno treba istaknuti najznačajniju jugoslavensku tvornicu *Borovo* tj. *Bata jugoslavenska tvornica gume i obuće d.d.* koja

⁶⁶ Uredništvo, „Dalmatinka“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/dalmatinka-sinj/>, 13. ožujka 2020.

⁶⁷ Modrić, D., Kako (je) tvornica mijenja(la) grad: primjer tvornice Dalmatinka. *Narodna umjetnost*, 55 (2), 129-146. <https://doi.org/10.15176/vol55no206> 134-135.

je osnovana 1931. u Borovom naselju, mjestu između sela Borova i grada Vukovara.⁶⁸ Glavna uloga tvornice bila je proizvodnja i prodaja cipela, kože i gumenih proizvoda poput remenja za hlače, gume za automobilska prijevozna sredstva i sl. Ova tvornica s razlogom je predstavljala jugoslavenskog industrijskog giganta jer je zapošljavala više od dvadeset i dvije tisuće radnika.⁶⁹ Najvažnije od svega bila je i činjenica da je svojim radom uspjela proizvoditi čak 88% obuće za vlastite domaće potrebe.⁷⁰ To je postigla udruživanjem i kupnjom raznih tvornica koje su bile potrebne za njezin poslovni razvoj. Godine 1940. *Bata* je imala petsto šezdeset i pet osnovanih vlastitih trgovina.⁷¹ Ono što je najzanimljivije vezano za ovu tvornicu bila je ideja osnivanja cijeloga kompleksa uz tvornicu koji je imao svoje funkcije. Naime, uz tvornicu izgradilo se tzv. Borovo naselje koje je sadržavalo svu potrebnu infrastrukturu, radničke objekte poput restorana, stambenih kuća, osnovnih i srednjih stručnih škola, ali i radničkog sveučilišta. Prema tome razvoj ovog poduzeća osim što je pružio pozitivan ekonomski utjecaja na Vukovar i njegovu regiju oblikovao je i kulturni život Vukovaraca. Razdoblje Drugoga svjetskoga rata učinilo je svoje, pa se tvornica našla u problemima kao i sve druge tvornice s nedostatkom sirovina, strojeva, stručnjaka itd. Ipak od pedesetih dolazi do povećanja proizvodnje zbog školovanja i zapošljavanja novih radnika pa se prijeratni broj zaposlenika uskoro ponovno ostvaruje. Godine 1950. tvornica je brojila pet tisuća zaposlenika iz Bosne i Hercegovine, ali i iz Dalmacije.⁷² Poslijeratni uzlet u proizvodnji ove tvornice dogodio se šezdesetih kada su se tvornice i poduzeća masovno udruživali. Među najpoznatijim proizvodima bile su *Borosane* koju su predviđene kao radna obuće te *Startas* koje su zapravo bile niske tenisice namijenjene za igranje stolnog tenisa. Iako je tvornicu *Borovo* zahvatila jednaka sudbina kao i većinu tvornica tijekom osamdesetih godina činjenica je bila da je do raspada Jugoslavije *Borovo* pripadalo u prvih deset svjetskih proizvođača obuće. Osim proizvodnje za vlastite potrebe *Borovo* je svoje proizvode i izvozilo u strane zemlje te je surađivalo s drugim svjetski poznatim obućarskim tvornicama kao što je to bila *Puma*

⁶⁸ Šojat, L., „Borovo d.d.“, Hrvatska tehnička enciklopedija, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/borovo-d-d/>, 15. srpnja 2019.

⁶⁹ Cvek, S., Ivčić, S. i Račić, J., "Jugoslavensko radništvo u tranziciji: "Borovo" 1989.." *Politička misao* 52, br. 2, 2015, 17., Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/148034>

⁷⁰ "Povijest hrvatske industrije: Borovo d. d..", *Kemija u industriji* 69, br. 5-6 (special issue), 2020., 340., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/239211>

⁷¹ Vukanović, K., „Batina' tvornica i naselje u Borovu kraj Vukovara." *Essehist* 6, br. 6, 2014., 121., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/184358>

⁷² "Povijest hrvatske industrije: Borovo d. d..", *Kemija u industriji* 69, br. 5-6 (special issue), 2020., 341., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/239211>

i *Salamander* i tvornicama gume *Pirelli* i *Semperit*. Dakle, zbog jugoslavenskih okolnosti osamdesetih godina i sve većoj ekonomskoj krizi zbog inflacije i devalvacije jugoslavenskog dinara u tvornici *Borovo* javljaju se sve češći radnički štrajkovi. Razlog nezadovoljstvu radnika bila je činjenica da su se u to vrijeme devizni prihodi koristili za otplatu državnog vanjskog duga zbog zahtjeva Međunarodnog monetarnog fonda s kojim je savezna vlada u to vrijeme potpisivala brojne ugovore.⁷³ Tako je ovom poduzeću bila uskraćena kreditna pomoć zapadnih zemalja u nabavi sirovina i rezervnih dijelova što je rezultiralo smanjenjem proizvodnje. Dio stručnjaka odlazi u inozemstvo i otvara privatne tvrtke, a među radnim organizacijama dolazi do neslaganja oko raspodjele dugova i prihoda. Također zbog cijele situacije otpušta se dio radnog kolektiva koji predstavlja „višak“ pa među njima nastupaju prepirke tko bi prvi trebao dobiti otkaz i napustiti firmu.

Druga najpoznatija industrija osnovana 1952. i smještena u Splitu čije je proizvode imalo svako jugoslavensko kućanstvo bila je Jugoplastika, industrija plastičnih masa, obuće, konfekcije, galanterije i autodijelova.⁷⁴ Ova industrija zapošljavala je i do trinaest tisuća zaposlenika te razvila svoje pogone duž cijele jadranske obale. U Sinju bili su pogoni konfekcije, u Zadru i Benkovcu pogoni obuće, zatim je svoje pogone imala još u Makarskoj, Dubrovniku te na otocima Šolti, Visu i Hvaru.⁷⁵ Osim što je imala razgranatu mrežu pogona smještenu diljem Jadrana ova industrija bila je značajna jer je među zaposlenima čak 80% radnih mjesta bilo namijenjeno ženama pružajući im mogućnost da i one novčano doprinose za svoje obitelji.⁷⁶ Osim brojnih pogona razvila je brojnu trgovinsku mrežu od sto osamdeset prodavaonica diljem Jugoslavije, a robno-distributivni centri bili su smješteni u Ljubljani, Sarajevu, Nišu i Skoplju.⁷⁷ Suradivala je i sa stranim proizvođačima sportske odjeće i obuće poput *Adidas* i

⁷³ Cvek, S., Ivčić, S. i Račić, J., "Jugoslavensko radništvo u tranziciji: "Borovo" 1989.." *Politička misao* 52, br. 2, 2015, 15-19., Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/148034>

⁷⁴ Diokom d.d., *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15279>

⁷⁵ Pavičević, M., „A nekad smo bili ispred Japana: Oni dokazuju da nije sve moralo propasti i da se ovdje može proizvoditi i izvoziti“, *Lupiga*, 15. 03. 2016., Preuzeto s: <https://lupiga.com/vijesti/a-nekad-smo-bili-ispred-japana-oni-dokazuju-da-nije-sve-moralo-propasti-i-da-se-ovdje-moze-proizvoditi-i-izvoziti>

⁷⁶ Jambrešić K., Renata i Marina Blagaić. "The Ambivalence of Socialist Working Women's Heritage: a Case Study of the Jugoplastika Factory." *Narodna umjetnost* 50., br. 1., 2013., 48., Preuzeto s: <https://doi.org/10.15176/vol50no102>

⁷⁷ „Oj gospodo jel' vam žao. 'Jugoplastika' je mogla opstati i hraniti 12.900 radnika“, *Slobodna Dalmacija*, 20. 03. 2010., Preuzeto s: <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/oj-gospodo-jel-vam-zao-jugoplastika-je-mogla-opstati-i-hraniti-12-900-radnika-92726>

Salamandera, a svoje proizvode lansirala je u Zapadnu Njemačku i u SSSR kao svojem najvećem kupcu.⁷⁸

3.2. JUGOSLAVENSKI MODNI SALON ŽUŽI JELINEK

Nakon kratkog pregleda hrvatske tekstilne ponude treba reći kako ranih pedesetih, ali i tijekom narednih desetljeća domaće tvornice nisu mogle uvijek pružiti modernu odjeću jer se moda mijenjala velikom brzinom. Tako Ante Tonči Vladislavić iznosi svoj stav kako je strojna proizvodnja devetnaestoga stoljeća uslijed rađanja građanske klase uzrokovala da odjeća postane predmet potrošnje koji će na kratko zadovoljiti ljudske potrebe, ali istodobno i uzrokovati rađanje nove modne želje.⁷⁹ Taj kontradiktorni odnos između želje i potrebe zapravo predstavlja, kako kaže Vladislavić, odnos mode i odijevanja. Odijevanje je potreba, a žudnja stvara modu. U takvim okolnostima slabe jugoslavenske modne ponude na scenu su stupili modni saloni. Modni kreatori pomagali su ljudima da budu odjeveni u stilu vremena.⁸⁰ Odlaskom na sajmove po svijetu modni kreatori donosili su sa sobom informacije što će se nositi sljedeće sezone. Također su izrađivali odjevne predmete prema željama klijenata stvarajući modne unikate koji se nisu mogli pronaći u buticima.⁸¹ Isto tako odjevni modeli domaćih modnih kreatora prikazivali bi se na organiziranim revijama najčešće u grandioznim hotelima ili u prostorima narodnih kazališta.

Nezadovoljstvo domaćom konfekcijom zbog zastarjelih modela odjeće bila je učestala pojava i šezdesetih godina. Tako se u naslovima časopisa *Svijet* iz 1966. „Moda na ulicama naših gradova“ može pročitati kako građanke brojnih gradova poput Tuzle, Smedereva i Dubrovnika svjedoče o neatraktivnim modelima odjeće u njihovim mjesnim trgovinama zbog čega su osuđene na modne časopise, vlastitu maštu ili na skupe modne salone.⁸² Također tijekom ljetnih mjeseci utjecaj strane mode na Dubrovčanke bio je živo prisutan zbog vreve brojnih turista koji šetaju njihovim ulicama i na sebi nose različite modne stilove. Iznimka lošem jugoslavenskom konfekcijskom

⁷⁸ Weltrusky, M., „... Svijet izvoza“, *Svijet*, br. 22, 28. 10. 1983., 25.

⁷⁹ Vladislavić, Tonči A., „Odijevanje- jedna humana kategorija“, *Oris*, br. 83., 2013., 162., Preuzeto s: [http://www.oris.hr/hr/casopis/clanak/\[30\]odijevanje---jedna-humana-kategorija,568.html](http://www.oris.hr/hr/casopis/clanak/[30]odijevanje---jedna-humana-kategorija,568.html)

⁸⁰ Čanković, S., *Ljudi govore o modi*, Spaso Čanković, Kuzma, 1988., 17.

⁸¹ Isto, 48.

⁸² „Moda na ulicama naših gradova“, *Svijet*, 15. 03. 1966., 15.

izboru jedino su bili trikotažni kostimi i haljine zbog modernih krojeva i vrlo kvalitetne izrade.

Opis iste situacije za sedamdesete godine donosi članak „Moda između kreatora i potrošača“ u časopisu *Tina* koji također opisuje nezadovoljstvo mladih generacija zbog slabe ponude domaćih tvornica.⁸³ Konkretno, razgovor s kreatoricom zagrebačke konfekcijske tvornice NIK otkriva kako se u praksi više gledalo na ekonomsku računicu, nego na zahtjeve i potražnje kupaca. O tome od kojih će tkanina i kakvi modeli će se krojiti odluku donosi isključivo poslovođa. Prodavačica njihove trgovine konfekcije dalje naglašava kako ju poslovođa nikada ne pita kakvi su zahtjevi kupaca, nego isključivo kupuje one materijale koje se njemu najviše dopadaju i za koje on smatra da će se najviše prodavati. Razgovorom s mladom djevojkom kao njihovim kupcem naprotiv doznajemo kako pojedini komadi odjeće općenito nisu mogli zadovoljiti potrebe mladih jer nisu rađeni prema njihovoj građi tijela. Točnije, što se tiče ženske odjeće, česti problem bile su traperice kao i nekakvi kompleti kod kojih bi često jedan komad veličinom odgovarao dok bi drugi bio prevelik ili premali. Također ponekad ne bi bili zadovoljni ponuđenim modelima ili izborom boja. Mladi su tada, kako kaže mlada ispitanica, svoje probleme rješavali odlaskom u Trst i kupnjom željenog komada odjeće ili odlaskom kod krojačice koje bi izradile željeni komad odjeće od odgovarajućeg materijala. Praksa i sklonost kupovanju jeftinih komada odjeće mladih proizlazila je iz potrebe da se slijedi moda koju je diktirao Zapad.

Dakle, prije nego što krenemo u detaljnije predstavljanje jedne od najpoznatije zagrebačke modne kreatorice Žuži Jelinek, treba naglasiti kako je Zagreb već tridesetih godina prošlog stoljeća izražavao modnu osviještenost gdje se određeni krug ljudi odijevao prema zadnjoj modi.⁸⁴ Toj činjenici svakako su pridonijeli modni časopisi poput *Svijet* i *Ženski list* koji su sadržajem prikazivali visoku modu Pariza i drugih modnih prijestolnica utječući tako na imućnije građane i na njihov stil odijevanja. Također su se već 1935. redovito održavale revije brojnih krojačkih obrtnika i tekstilnih industrija. Ta zagrebačka podloga modne osviještenosti dijela građana svakako je doprinijela brzom afirmaciji i razvoju modnog salona Žuži Jelinek.

⁸³ „Moda između kreatora i potrošača“, *Tina*, 17. 03. 1976., 32-33.

⁸⁴ Arčabić, M., *Žuži Jelinek: ambasador mode*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2008., 4.

Pravim imenom Suzana Ferber, bila je dijete židovskih gluhtonijemih roditelja. Kao mala često je dobivala lijepe haljine iz Budimpešte od svoje tete Ane Schmidt koja je također posjedovala veliki modni salon. Zbog oduševljenja lijepim haljinama koje je dobivala od tete u Žuži je sve više rasla ljubav prema šivanju i želja da postane, kako i sama kaže, „prva i najbolja krojačica u Zagrebu“.⁸⁵ Često je putovala u Budimpeštu kod tete koja joj je bila uzor i redovito bi s njom odlazila na modne revije. Ona ju je savjetovala da počne učiti francuski jezik jer sve što se novo događalo u modnom svijetu dolazilo je iz Pariza. Karijera Žuži Jelinek započela je na vrlo zanimljiv način. Nakon završene obrtničke škole, smjer šivanje, praksu modnog dizajniranja odrađivala je u salonu svoje tete. To joj je otvorilo vrata za daljnje usavršavanje modernog dizajna i suradnju s poznatim modnim ličnostima poput poznate pariške modne dizajnerice Nine Ricci. Ubrzo joj se stvorila prilika da započne raditi u njezinu salonu. Šivala je na odjelu za osobe s fizičkim nedostacima da bi kasnije bila prebačena na odjel stilistike gdje se družila s manekenkama od kojih je mnogo naučila o šminkanju.⁸⁶ Prvo radno mjesto svakako je doprinijelo njezinoj izučenoj stručnosti koju je kasnije izražavala tako što je vrlo uspješno prikrivala fizičke nedostatke svojih klijenata naglašavajući njihove druge atribute. Također prvi susret s poznatom Coco Chanel zbio se sasvim slučajno. Susret na ulici u društvu s Ninom Ricci, Žuži je omogućio poznanstvo i druženje s ovom divom.

S usvojenim znanjem i praksom koju je izučila u modnom salonu Nine Ricci, Žuži je u Zagrebu 1939. otvorila vlastiti modni salon iznajmivši čak četiri sobe u tu svrhu, a zbog brojnih narudžbi zaposlila je i nekoliko radnica.⁸⁷ Nažalost zbog nadolazeće ratne situacije bila je prisiljena na izbjeglištvo te se za to vrijeme udala i boravila u Italiji gdje je kupila stan i jednu sobu namijenila za svoj salon koji je nazvala *Žuži*.⁸⁸ Po završetku rata ponovno se vratila u svoj rodni Zagreb i otvorila po drugi put modni salon u kojem je proizvodila odjeću za klijentelu. Oblačila je žene poput Savke Dabčević-Kučar, Jovanke Broz i Bele Krleža.⁸⁹ Redovito je ulagala u svoje znanje odlascima na zapadne modne revije, inspirirajući se najviše pariškim modnim primjerima. Njezine odjevne kombinacije većinom su odlikovale jednostavnošću onako kako je to zahtijevalo tržište, ali s primjesama modernoga izgleda. Vodila se izjavom

⁸⁵ Jelinek, Ž., *Žuži: život Žuži Jelinek*, Nova knjiga Rast, Zagreb, 2014., 24.

⁸⁶ Isto, 37.

⁸⁷ Isto, 45-46.

⁸⁸ Isto, 60-61.

⁸⁹ Matejčić, B., „Pionirka zagrebačke mode“, *Vjesnik*, 19. 6. 2008., 29.

poznate modne dizajnerice Coco Chanel koja je savjetovala brojne žene da se odijevaju tako da se ljudi na ulici ne okreću za njima i ne ismijavaju ih.⁹⁰ Bila je vrlo prizemna žena koja se smatrala običnom krojačicom jer, kako je i izjavila, „svaki model koji napravim ionako je neka vrsta kopije nekog drugog modela jer ništa nije originalno i ništa nema novoga u modernome svijetu“.⁹¹

Bila je u potpunosti predana svome radu i ljudima što je pokazivala pisanjem brojnih kolumni o dobrom odijevanju za časopis *Vjesnik u srijedu* i *Večernji list*. Iznijela je čak i deset pravila za sve poljoprivrednike u kojima naglašava da bi trebali pohađati tečajeve za njegu lica i ukusno odijevanje, da je vrijeme prestanka svakodnevnog nošenja narodnih nošnji, da ih treba nositi samo za svečane prigode, a da ih radnim danom zamijene gradskim haljinama i sl.⁹² Napisala je 1961. vlastitu knjigu *Tajne dobro odjevenih žena: pravila atraktivnosti i dobrog ukusa*.⁹³ Smatrala je kako svaka modna dizajnerica mora znati nekoliko stranih jezika kako bi bila upoznata s inozemnom modom koju su prenosili strani modni žurnali, ali i revije. Upravo je i modni salon Žuži Jelinek redovito nudio razne strane modne časopise poput *Vougea* koji su njezini kupci redovito pregledavali.

Osim njezinog modnog salona postojali su još neki poput salona Tilde Stepinske koja je također oblačila poznatu ženu predsjednika hrvatske vlade, Mariju Bakarić.⁹⁴ Isto tako na Pantovčaku nalazio se modni salon Maje Broz. Modnu akademiju završila je u Münchenu, a po dolasku u Zagreb završila je dodatno i Višu tekstilnu školu, kojom je postala i tekstilni inženjer.⁹⁵ Za svoje klijentice proizvodila je odjeću po narudžbi. Tako je izrazila i svoje mišljenje kako modni saloni imaju svoju vrijednost jer mogu pružiti specifičnost odjevnim komadima koju ne mogu dati niti butici niti tekstilna industrija. Također, kao i druge modne dizajnerice, pratila je svjetsku modu i koristila strane modne časopise. Ipak, Žuži se razlikovala od tih modnih dizajnerica jer je uz svoj modni salon i surađivala s tekstilnom industrijom.

⁹⁰ Lendvaj, A., „Naša modna revolucionarka“, *Obzor*, 14. 6. 2008., 58-59.

⁹¹ Matejčić, B., „Pionirka zagrebačke mode“, *Vjesnik*, 19. 6. 2008., 29.

⁹² Bartlett, Dj., „Žuži Jelinek: The Incredible Adventures of a Socialist Chanel“, *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*, ur. Breda Luthar i Maruša Pušnik, New Academia Publishing, Washington, DC, 2010., 419.

⁹³ Isto, 413-414.

⁹⁴ Isto, 415.

⁹⁵ Čanković, S., *Ljudi govore o modi*, Spaso Čanković, Kuzma, 1988., 48.

Naime, nakon Drugog svjetskog rata stanovništvo je s vremenom postajalo sve više modno osviješteno. Zbog toga je takva činjenica nagnala domaće tekstilne tvornice na prilagodbu modnim trendovima. Iz toga je proizašla i prva suradnja između Žuži i poznate tvornice tekstila *Varteks* koja je zapošljavala velik broj radnika i imala razgranatu mrežu trgovina diljem zemlje.⁹⁶ Ova činjenica s jedne strane naglašava da je Žuži Jelinek bila odana režimu dok s druge strane ističe industrijsku nemoć ponude moderne odjeće kakva se mogla nabaviti u modernim salonima. Suradnja s *Varteksom* iznjedrila je 1956. modnu reviju u njezinom salonu na kojoj su prikazane *Varteksove* tkanine, a 1968. je organizirala modnu reviju na lutkama u svom salonu na kojoj su posjetitelji mogli vidjeti njezine najnovije modne odjevne predmete napravljene za tvornicu *Nada Dimić*.⁹⁷ Žuži je izrađivala svoje modela, a za tekstilnu industriju njihove prototipe koji su se masovno proizvodili i bili pristupačniji većem broju ljudi. Osim suradnje s *Varteksom*, Žuži je surađivala i sa *Zagrebačkom industrijom svile (ZIS)*, *Tvornicom vunениh tkanina Zora* i sl.⁹⁸

S druge strane, Žuži je često radila modne revije u inozemstvu i na svim kontinentima. Godine 1957. i 1959. održala je u New Yorku svoje prve dvije revije na kojima je predstavila između ostalog i *Varteksove* materijale čime je promovirala jugoslavensku tekstilnu industriju.⁹⁹ Zbog tako uspješne prezentacije u Americi, američke robne kuće davale su svoje narudžbe na izradu Žuži i jugoslavenskim tvornicama poput *Kamenskog* ili *Vesne*. Početkom šezdesetih je osnovala svoju modnu kuću u New Yorku gdje je izrađivala modernu odjeću za američke manekenke. To joj je donijelo suradnju s poznatim modnim trgovinama poput *Good Man* ili *Lord & Taylor*.¹⁰⁰ Svoju veliku kolekciju 1961. Žuži Jelinek je pokazala domaćoj publici u hotelu *Esplanade*, a nakon toga tu istu izložbu predstavila je u brojnim azijskim državama.

Iako su modni kreatori u većoj mjeri pružali svojim kupcima moderne odjevne komade, nego jugoslavenske odjevne tvornice, oni su se također vodili zapadnim modnim inovacijama. Dakle, kako kaže i sam predstojnik Zavoda za dizajn tekstila i odjeće Tehnološkog fakulteta u Zagrebu, studenti su nakon završenog studiranja bili

⁹⁶ Arčabić, M., *Žuži Jelinek: ambasador mode*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2008., 66.

⁹⁷ Lendvaj, A., „Naša modna revolucionarka“, *Obzor*, 14. 6. 2008., 58-59.

⁹⁸ Arčabić, M., *Žuži Jelinek: ambasador mode*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2008., 67.

⁹⁹ Jelinek, Ž., *Žuži: život Žuži Jelinek*, Nova knjiga Rast, Zagreb, 2014., 91-92.

¹⁰⁰ Bartlett, Dj., „Žuži Jelinek: The Incredible Adventures of a Socialist Chanel“, *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*, ur. Breda Luthar i Maruša Pušnik, New Academia Publishing, Washington, DC, 2010., 421.

sposobni donositi nove individualne modne primjere, ali njih je domaća modna industrija sputavala u toj namjeri jer se slijepo vjeruje modnim novitetima zapadnih modnih prijestolnica¹⁰¹ Razlog takve usvojene svijesti proizlazi iz činjenice da je zapadna moda usko povezana s kapitalističkim marketingom.

¹⁰¹ Čanković, S., *Govor odjeće*, Biblioteka: Ritam kulture, Zagreb, 1986., 59.

4. RAD I STRUKTURA OSJEĆAJA ŽENA U TEKSTILNOJ INDUSTRIJI

Spomenuli smo već u prethodnim poglavljima rada kako je u Jugoslaviji nakon završenog Drugog svjetskog rata zavladao proces industrijalizacije razvijanjem brojnih industrija od teške do lake. Industrijalizacija je uz sebe vezala paralelno i proces urbanizacije koji je pospješio širenje gradskog načina života među seoskim stanovništvom upravo osnivanjem i razvojem lake industrije u manjim središtima. Tekstilni sektor kao grana lake industrije imao je najveći udio ženskih radnica pa je obrada tekstilne industrije neosporno povezana s promatranjem načina prilagodbe brojnih žena koje tada preuzimaju svoju novu ulogu. Žene su uglavnom do tada vodile brigu oko kućanstva i obitelji, no borbom za emancipaciju i djelomičnim rušenjem patrijarhalnih normi žene su uspjele izboriti ravnopravnost s muškarcima na području rada.

4.1. AFŽ „DEMOKRATIZIRA“ PATRIJAHALNE NORME

Poznata je činjenica kako su žene svoju kulturnu emancipaciju uspjele izboriti za vrijeme Drugog svjetskog rata, odnosno tijekom Narodnooslobodilačke borbe (NOB). U tome im je uvelike pomogla organizacija Antifašistička fronta žena (AFŽ). Riječ je o slobodno udruženoj organizaciji žena koja je nastojala mobilizirati ostale žene i na taj način razviti mišljenje kako i one također mogu doprinijeti borbi za oslobođenje cijeloga naroda. Shodno tome žene su preuzimale brigu oko prikupljanja hrane i raznih materijalnih sredstva, zatim su znale pružati pomoć ranjenima ili su zbrinjavale djecu dok su neke od njih preuzimale posao svojih muškaraca radeći u raznim industrijama ili su pak aktivno sudjelovale na bojištima kao medicinske sestre pružajući prvu pomoć ranjenima. U daljnjem postizanju ravnopravnosti između muškaraca i žena AFŽ je smatrala obrazovanje bitnim preduvjetom u njegovu ostvarenju. Zato je organizirala razne tečajeve na kojima se poučavalo opće i političko obrazovanje. Žene su se upoznavale s ciljevima NOB-a, učile o njihovim neprijateljima, upoznavale sa zadacima AFŽ-a, čitale i pisale za prvi ženski časopis *Žene u borbi* koji je ujedno služio

kao komunikacijsko sredstvo između rukovoditelja organizacije i raznih odbora AFŽ-a.¹⁰²

Osim mogućnosti sudjelovanja žena u Narodnooslobodilačkoj borbi kojom je započeta njihova kulturna emancipacija, godine 1944. Deklaracijom o osnovnim pravima naroda i građana Demokratske Hrvatske ženama je zajamčena i politička emancipacija kojom im je omogućeno pravo glasanja i biranja predstavnika organa narodne vlasti, ali i mogućnost da uz veću političku edukaciju postanu i same politički akteri.¹⁰³ Kako su žene dokazale svoju učinkovitost i jednaku radnu sposobnost tijekom NOB-a, Jugoslavija koja je zastupala socijalizam kao političku ideologiju nastojala je zamišljenu ideju društvene jednakosti pretočiti u djelo pa je tako omogućila da žene zajedno s muškarcima postanu društveno aktivne na polju rada, obrazovanja i politike. Tako je po završetku rata donijela svoj prvi ustav, Ustav iz 1946., koji je jamčio ženama ravnopravnost s muškarcima u jednakoj plaćenosti za isti rad i ravnopravnosti sudjelovanja u državnim djelatnostima političkog i privrednog života.¹⁰⁴

Nove mogućnosti zapošljavanja žena u industriji svakako su izazivale uzdrmanje patrijarhalnih normi. Naime, stariji ljudi koji su odrastali na selu živjeli su svoja uvjerenja da je ženi mjesto u kući i da je njezin posao briga za obitelj i djecu dok je muškarac bio taj koji je privređivao novac za obitelj. Tako su žene koje su odlazile na posao u veća središta često bile prezirane pogotovo ako su radile u noćnim smjenama jer su se tvornice često smatrale mjestima prostitucije.¹⁰⁵ Ipak, nakon što su žene dokazale da mogu također kao i muškarci novčano doprinositi obiteljskom življenju i tako podizati životni standard obitelji, odlazak u tvornice na posao postao je prihvatljiv i za starije osobe.

Imajući na umu ustaljenu rodnu ulogu žene koja je većinu svoga vremena posvećivala brizi oko djece, država je ustavom propisala dodatnu zaštitu žena kao majki dodjeljivanjem prava na porodiljni dopust za vrijeme trudnoće i nakon rođenja te osnivanje brojnih ustanova namijenjenih za djecu poput vrtića i dječjih domova kako bi time olakšali ženama i omogućili im da se posvete svom drugom poslu, radu u

¹⁰² Sklevicky, L., *Konji, žene, ratovi*, Ženska infoteka, Zagreb, 1996., 30-31.

¹⁰³ Sklevicky, L., *Konji, žene, ratovi*, Ženska infoteka, Zagreb, 1996., 25-26.

¹⁰⁴ Đorgović, M., Ana Panić, Una Popović, *Ženska strana / Women's Cornrt*, Muzej savremene umetnosti, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2010., 8.

¹⁰⁵ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 38-39.

industriji. Upravo su sve te ustavne zakonitosti donesene zahvaljujući djelovanju AFŽ-a koji je nastojao što više promovirati ideju rasterećenja tradicionalnih uloga žena oko brige za djecu i njezinoj potrebi za vlastitim doprinosom izgradnji novoga društva. Svakako da je ideju o potrebi bržeg obnavljanja zemlje nakon ratnog uništenja država promovirala s ciljem da se uključi cijelo njezino stanovništvo te je tako pred žene stavljena nova radna zadaća.¹⁰⁶ Za širenje takvih namjera država se redovito pomagala novinama i brojnim časopisima u kojima su žene udarnice često prikazane kao moralni ideali koje bi svaka žena trebala slijediti kako bi se zemlja što brže oporavila i tako donijela samim time brži napredak i bolji život. Jedna takva udarnica bila je i Ivana Dugorepec koja je već 1946. proglašena najuspješnijom udarnicom tekstilne tvornice *Ivančica*.¹⁰⁷

4.2. ORGANIZACIJA RADA U TVORNICI

Rad u tekstilnom sektoru nakon Drugog svjetskog rata je isprva bio organiziran po sovjetskom principu koji je podrazumijevao normativnu proizvodnju jer je država vodila politiku planirane ekonomije.¹⁰⁸ Žene „plavih ovratnika“ kako su ih često nazivali odnosno nekvalificirane radnice dolaskom u tekstilnu industriju mijenjale su različita radna mjesta sve dok ne bi konačno pronašle onu vrstu posla u kojoj su bile najbolje i najuspješnije.¹⁰⁹ Također su se morale brzo prilagoditi na poslušnost i disciplinu jer je zadatak svakog radnika bio da u danu proizvede određenu količinu robe. Uvjetovanost brzine rada na tekstilnim strojevima uzrokovale su i neke zdravstvene poteškoće.¹¹⁰ Bolest kralježnice zbog dugog i pogrbljenog stajanja nad šivaćim strojem bila je normalna, no većini žena slabio je vid zbog višesatnog gledanja u sitne iglene rupice šivaćeg stroja kroz koje su morale provlačiti konac velikom brzinom. Kako nisu imale vremena za rezanje konca škarama žene su se služile svojim zubima te su zbog toga imale problem s uništavanjem i trošenjem zuba. Kako su plaće bile ionako vrlo male

¹⁰⁶ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 22-23.

¹⁰⁷ Blasin, B., Marković, I., *Ženski vodič kroz Zagreb*, Meandar, Zagreb, 2006., 221.

¹⁰⁸ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 41.

¹⁰⁹ Maksić, M., Matošević, A., „Kada si opušten, tada možeš dati sve od sebe“: etnografija rada u pulskoj Areni trikotaži, *Narodna umjetnost*, 55, (1), 2018., 97., Preuzeto s: <https://doi.org/10.15176/vol55no106>

¹¹⁰ Isto, 101.

žene su se često međusobno natjecale pokušavajući proizvesti više od zadane norme kako bi dobile nekakvu dodatnu novčanu nagradu i time predstavljale dobar primjer žene udarnice.¹¹¹ Imale su priliku pogotovo u prvim poslijeratnim godinama napredovati u obrazovanju i postati žene „bijelih ovratnika“, kvalificirane za rukovoditeljske poslove čiji rad nije uključivao ograničenja.¹¹² Ipak, većinu takvih rukovoditeljskih poslova obavljali su muškarci.

Dakle, unatoč činjenici da je tekstilni sektor bio žensko područje rada redovno i u velikom broju slučajeva su rukovodeća radna mjesta u tvornicama bila namijenjena muškarcima. Da je općenito takva situacija bila istinita neovisno o području rada dokazuje i članak iz časopisa *Svijet* 1973. godine. On prenosi statistički podatak za 1968. godinu koji kaže da je tada samo 1,8% žena bilo zaposlenih na direktorskim pozicijama u cijeloj Jugoslaviji.¹¹³ Takvoj situaciji svakako je doprinosila rodna uvriježenost podjele rada na muške i ženske poslove koja je proizlazila iz stava da su muškarci sposobniji za poslove koji uključuju neki vid vođenja dok su žene smatrane poslušnim izvršiteljima određenih zadaća. Osim toga razlog zbog kojeg mnoge žene sa sela nisu imale priliku napredovati jest činjenica o potrebi dodatnog obrazovanja za koje žene jednostavno nisu uspijevale pronalaziti dodatno vrijeme s obzirom na stalnu prisutnost zadaće brige oko djece.

Kako bi povećala kapital nakon sukoba sa SSSR-om koji je ekonomski blokirao Jugoslaviju u financijskoj pomoći i razmjeni dobara, ali i zbog očitog nedostatka radne snage, Jugoslavija je započela provoditi politiku pokreta za visoku produktivnost spajanjem raznih poduzeća.¹¹⁴ Jedan od primjera bila je zagrebačka tekstilna tvornica *Nada Dimić* koja je nastala spajanjem dvaju poduzeća *Vrpca* i *Industrija tekstilnog pletiva Interplet* te brojnih drugih manjih poduzeća. Na području Istre takvim načinom spajanja tvrtke iz Pazina i Novigrada nastala je tekstilna tvornica *Arena Trikotaža* sa sjedištem u Puli.¹¹⁵ Ipak problem niske produktivnosti bio je i dalje prisutan pa su jugoslavenske vlasti morale poduzeti nove promjene u sustavu upravljanja privredom

¹¹¹ Maksić, M., Matošević, A., „Kada si opušten, tada možeš dati sve od sebe“: etnografija rada u pulskoj Areni trikotaži, *Narodna umjetnost*, 55, (1), 2018., 99., Preuzeto s: <https://doi.org/10.15176/vol55no106>

¹¹² Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 41- 42.

¹¹³ Gumhalter, M., „Za razmišljanje i – akciju“, *Svijet*, 13. 6. 1973., 6.

¹¹⁴ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 28.

¹¹⁵ Isto, 46-47.

kako bi riješile taj problem. To su i napravile već spomenutim uvođenjem zakona o samoupravljanju iz 1950. kojim su nastojale motivirati radnike za donošenje odluka o svojem poduzeću. Tako je radni kolektiv mogao utjecati na donošenje odluka oko pitanja socijalnog karaktera. Utjecali su na pitanja oko stanovanja, ljetovanja, stipendija i sl.

Kako je nakon rata sve više rasla svijest među radnicima o njihovim radničkim pravima i blagodati socijalne države te kako bi se još više potaknula radnička produktivnost, jugoslavenska vlada 1946. donosi Uredbu o plaćenom godišnjem odmoru radnika.¹¹⁶ On je za obične radnike trajao dva tjedna dok su nešto dulji odmor u trajanju od čak mjesec dana imali udarnici i oni zaposlenici koji su radili u vrlo teškim radnim uvjetima. Osim toga duljina plaćenog godišnjeg odmora ovisila je i o radnom stažu. Tom uredbom promicala se ideja da samo dobar odmor može pružiti produktivnog radnika. Unatoč ozakonjenoj privilegiji u praksi se pokazalo da takvu novu radnu mogućnost ipak treba uvriježiti među radnicima koji nisu bili naučeni na ikakvu vrstu odmora niti su prakticirali ljetovanje izvan svojih mjesta prebivanja.¹¹⁷ Kako bi omasovili potrebu za odmorom pedesetih su izleti bili kolektivno organizirani, a takva praksa zajedničkog godišnjeg odmora i putovanja stvarala je osjećaj iskustva za budući individualni odlazak na ljetovanje.¹¹⁸

4.3. TVORNICE KAO „DRUGI DOM“

Tekstilne tvornice nisu predstavljale samo radna mjesta, nego su one često nazivane „drugim domom“ jer su pružale osjećaj zajedništva i razvijale prijateljstva doprinoseći kolektivnom radu, ali i zajedničkim sudjelovanjem u raznim sportskim i kulturnim udrugama koje su se osnivale u sklopu tvornica.¹¹⁹ Isto tako pružale su ekonomsku neovisnost te socijalnu sigurnost osnivanjem radničkih menzi, kreditiranjem radnika, rješavanja stambenog pitanja za brojne obitelji. Za žene koje su bile majke država je 1951. uvela dječji dodatak, organizirala izgradnju dječjih vrtića i

¹¹⁶ Duda, I., *U potrazi za blagostanjem: O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 76-77.

¹¹⁷ Isto, 81.

¹¹⁸ Isto, 92.

¹¹⁹ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019.,187-188.

jaslica.¹²⁰ Osjećaju „drugog doma“ pružala je i činjenica moderne opremljenosti tvornica. Naime, mnoga seoska kućanstva iz kojih su potjecale radnice nisu posjedovala sanitarne čvorove ili pak nisu bila tako dobro opremljena kako je to bio slučaj u tvornicama.¹²¹

Ipak, život tekstilnih radnica u praksi izgledao je drugačije. Unatoč zajamčenim pravima propisanim ustavom, kao što su socijalna skrb u obliku porodiljnih dopusta ili izgradnje vrtića za djecu, u stvarnim životnim situacijama to ponekad nije bio slučaj ili su se zajamčena prava sporo realizirala. Primjerice, porodiljni dopusti 1946. jamčili su ženama odmor u trajanju od šest tjedana da je tek pred kraj sedamdesetih porodiljni dopust trajao godinu dana.¹²² Takav uvid u sporu realizaciju ustavom zajamčenih mogućnosti možemo iščitati u uvodnom dijelu modnog časopisa *Svijet* iz 1963. gdje glavna urednica Smilja Dončević povodom obilježavanja Međunarodnog dana žena kaže sljedeće: „...još mnogo toga treba učiniti da bi se pomoglo ženi da uskladi svoje obaveze prema društvu i porodici [...] da u praksi u potpunosti koristi sve one mogućnosti koje joj pruža Zakon ove zemlje.“¹²³ Kako bi žene rasteretili kućanskih poslova gradile su se i brojne ustanove, poput praonica, peglaonica, krpaonica i sl.¹²⁴ One su se u praksi pokazale neučinkovitima jer su iziskivale više novca, no što si je žena tadašnjeg vremena mogla priuštiti. Svi spomenuti državni doprinosi za pomoć radnicama u praksi bila su zapravo djelomična rasterećenja njezinom životu.

Činjenica dvostrukog opterećenja žene kao domaćice i radnice s jedne strane smatrala se normalnom društvenom pojavom dok se s druge strane nastojala kompenzirati zakonskom zaštitom i pomoći razvojem socijalne skrbi kojoj je primjerice žene oslobodila noćnog rada i otkaza tijekom njezine trudnoće.

¹²⁰ Đorgović, M., Ana Panić, Una Popović, *Ženska strana / Women's Cornrt*, Muzej savremene umetnosti, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2010., 15.

¹²¹ Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. TAURIS, Zagreb, 2019., 51.

¹²² Isto, 58.

¹²³ „Žene-čuvare mira“, *Svijet*, br. 3, ožujak 1963., 3.

¹²⁴ Đorgović, M., Ana Panić, Una Popović, *Ženska strana / Women's Cornrt*, Muzej savremene umetnosti, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2010., 23

4.4. POLITIČKA ULOGA TVORNICA

Osim što su tvornice bile za većinu žena „drugi dom“ one su pružale i mogućnost političke aktivnosti. Iako smatrana kao dodatna pozitivna mogućnost u praksi se pokazala kao trostruki teret za radne žene. Razloga je bilo nekoliko. Prvi od njih bio je već spomenuti nedostatak vremena zbog činjenice da žena koja je imala djecu uz posao u tvornici teško je mogla u svoj raspored dodavati druge dodatne obaveze. Takvu ulogu sudjelovanja u političkim strukturama tvornica mogle su preuzeti samo one žene koje su bile slobodne, odnosno nisu imale vlastitu obitelj i djecu o kojoj su se morale brinuti i skrbiti. Isto tako razlog manjka vremena kod žena uzrokovao je nemogućnost pristupanja obrazovanju koje je bilo neophodno za političku aktivnost. One su najčešće bile članice sindikata, ali ne i akteri stranačkih upravljačkih struktura. Često žene nisu ni prisustvovala sastancima na kojima su morale glasovati za neke odluke jer su važnijom brigom smatrale posvećenost vlastitoj obitelji i djeci. U taj prilog išla su i česta iskrena razmišljanja seoskih radnica koje su zaključile da je njihovo mišljenje ionako nedovoljno prihvaćeno te da se vrlo često nije niti uvažavalo što je stvaralo jedan osjećaj razočarenja. Kvalificiranost rukovodećih voditeljskih pozicija žene su velikim dijelom omogućile muškarcima jer oni su samo iznimno preuzimali brigu oko djece i kućanstva. Zbog toga može se reći kako su rodne uloge zakinule žene kad je u pitanju bilo radno mjesto za koje je bila potrebna dodatna naobrazba.

5. ULOGA I SADRŽAJ MODNIH ČASOPISA

Kada je riječ o modi zasigurno prvu i najveću ulogu imaju modni časopisi. Naime, analizom takve vrste medija pruža nam se mogućnost predočavanja kulture odijevanja određenog vremenskog razdoblja. Naravno da su postojale razne ženske novine, ali gledajući razdoblje Jugoslavije tek nakon raskida sa SSSR-om i okretanjem prema Zapadu i ženski časopisi mijenjaju svoj izgled, sadržaj, formu, funkciju i sl. Konkretno, 1949. moda se po prvi put pojavljuje u modnom časopisu *Ukus* da bi se u narednim desetljećima izrodili brojni drugi modni časopisi koji su sadržaje redovito preuzimali iz stranih modnih časopisa ne vodeći računa o autorskim pravima.¹²⁵ Osim odjeće sadržaj takvih časopisa bio bi ispunjen reklamama kozmetičke preparative koje bi mamile čitateljice na njihovu kupnju i isprobavanje, a pronašli bi se tu i poneki intervjui sa stranim modnim manekenkama koje bi prezentirale vlastiti način života izazivajući čežnju mladim jugoslavenskim čitateljicama. Također modne stranice bile su ponekad zastupljene i u drugim magazinima kao na primjer u političkom dnevniku *Politika* gdje već 1952. možemo vidjeti da se javlja posebna rubrika namijenjena ženama.¹²⁶

Iščitavajući časopise poput *Svijet*, *Vuna* i *Tina* za razdoblje jugoslavenskog socijalizma zasigurno se može reći da su pomogli u analiziranju kulture odijevanja toga razdoblja. Kako razni oblici medija općenito imaju vlastiti utjecaj na društvo tako su i u ovom slučaju spomenuti časopisi igrali ključnu ulogu u širenju kulturne svijesti, preuzimali odgojnu ulogu oko brige za vlastito tijelo i zdravlje te ulogu modnog savjetnika. Konkretno, časopis *Svijet* modno bi savjetovao žene srednje dobi kad je u pitanju prilagođavanje vrste odjeće određenom fizičkom izgledu što se moglo vidjeti po naslovima poput *Za punije*, ali bi savjetovao i žene majke oko odjeće za djecu što vidimo po rubrikama *Dječje strane 'Svijeta'*, *Dječji kut*, *Dječji modni izlog*. Njezino posebno izdanje u obliku časopisa *Vuna* savjetovao je čitatelje na koji način isplesti pojedini modni odjevni komad. Što se tiče mladih naraštaja, koji su u svojoj adolescentskoj dobi razumljivo osjetljivi na kritike i neuklopljenost u društvo zbog vlastitog modnog izričaja, ulogu modnog savjetnika pružao je magazin *Tina*. Iako je

¹²⁵ Panić, A., „Po posljednjoj modi: odevanje između ideologije i konzumerizma“, *Nikad im bolje nije bilo?: modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, ur. Ana Panić, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2014., 64.

¹²⁶ Isto, 64.

časopis obavještavao o modnim novitetima *Tina* je imala na umu financijsku situaciju svojih pretplatnika pa je prema tome redovito sugerirala ekonomičnije modne ideje.

Spomenute uloge navedenih časopisa popraćene su svojstvenim sadržajem. Tako je primjerice prema svojoj ulozi sadržaj časopisa *Vuna* jedino i isključivo sadržavao slikovne prikaze pojedinih odjevnih predmeta donoseći detaljne savjete i primjere pletenja za svaki prikazani odjevni komad. Savjeti o pletenju odnosili su se na točne upute za izradu svakog pojedinog dijela kao što su rukavi, ovratnici, prednji i stražnji dijelovi i sl., zatim konkretne mjere prikazanog odjevnog predmeta pa prema tome i potrebnu količinu materijala za izradu. Osim pisanih uputa časopis je sadržavao i slike krojnoga arka te crtež ili fotografiju odjevnog predmeta na osobi. U razdoblju sedamdesetih i osamdesetih uz prisutnost slika u boji prikazivane su raznolike modne kombinacije. Iako su opisi primjera pletenja svakog odjevnog predmeta i dalje sastavni dio časopisa oni su ipak sadržajno sada bili smanjenog opsega. Časopis nije isključivo bio namijenjen za odjeću žena, nego su se u njemu mogli pronaći primjeri muških odjevnih komada kao i primjeri pletenja dječje robe. Početak sedamdesetih godina donio je sa sobom specifičan pokret među mladima znan kao *hippy pokret* koji je uzrokovao i novi modni stil prisutnošću šarenila boja i uzoraka na odjeći. Od tada možemo primijetiti i u časopisu *Vuna* tu prisutnost modnog šarenila na odjeći za razliku od pedesetih i šezdesetih kada su modni komadi odjeće uglavnom odlikovali jednostavnim i jednobožnim izgledom. Da je časopis preuzeo glavnu ulogu savjetnika u poučavanju o pletenju jasna je stvar, a to se dokazalo i činjenicom da su se u časopisu ponekad mogli pronaći i poneki dobri te korisni praktični savjeti kao što je bio primjer s pravilnim tretiranjem vune i načina pranja vunene odjeće.¹²⁷ Iako danas vunu kao materijal vežemo za izradu svih zimskih i toplijih odjevnih predmeta, pregledavanjem ovog časopisa vidimo da se vuna kroz spomenuta desetljeća koristila i za izradu odjevnih predmeta namijenjenih za ljeto i toplije dane poput kupaćih kostima, haljina, suknji, majica kratkih rukava i sl.

Promatrajući sadržaj magazina *Tina* primjećuje se kako prevladavaju modne rubrike namijenjene za mlade djevojke. Kako donosi Reana Senjković, časopis je nastao po uzoru na britanski magazin *Princess Tina* kako bi time ostvario jednako

¹²⁷ „Kako prati vunu?“, *Vuna*, br. 83, 1983., 34.

uspješan profit kao što su ga bilježile zapadne zemlje.¹²⁸ Izvorno je koncipiran kao zabavno štivo, a ne kao modni časopis koji prezentira posljednju modu iako je veći dio časopisa rezerviran za modu i ljepotu. Časopis je obavještavao o modnim novitetima, ali *Tina* je imala na umu financijsku situaciju svojih pretplatnika pa je prema tome redovito sugerirala ekonomičnije modne ideje. Osim modnih rubrika sadržavala je stranice posvećene temama poput zaljubljenosti, spolnosti, glazbe i života popularnih glazbenih zvijezda. Časopis je redovito donosio modne prijedloge i za svake životne situacije i godišnja razdoblja. Tako možemo naići na naslov kao što je *Kakva ćeš na maturalac?*,¹²⁹ ili *Za najdužu noć*¹³⁰ misleći pri tome na proslavu Nove godine. Što se tiče godišnjih razdoblja koja sa sobom donose određenu primjenu odjevnih kombinacija javljaju se naslovi poput *Čuvaj glavu*;¹³¹ *Zašljivilo je pošteno*;¹³² *U kapljici mora* i sl.¹³³

Imajući na umu dobni uzrast čitateljica dizajn časopisa izrazito je veseo i šaren. Kao glavna spisateljica istaknula se Zoja Padovan koja je autorica većine članaka zastupljenih u časopisu. Njezin stil pisanja bio je izrazito šaljiv opisujući razne mladenačke anegdote. Uloga časopisa svakako je bila savjetovanje tinejdžerica i odgovaranje na njihova pitanja koja su dobivali i zapimali u svojoj redakciji. Činjenica da je časopis zaista pokrivaio svaki segment života jedne tinejdžerice dokazuju sljedeće rubrike: *U korak s modom*;¹³⁴ *Modni noviteti*;¹³⁵ i slični naslovi koji upućuju mlade djevojke što je trenutno moderno u svijetu, *Tinin kozmetički salon* koji je donosio savjete kako brinuti o vlastitoj higijeni tijela, tretiranju kože lica, ruku i stopala, kose te savjeti oko šminkanja.¹³⁶ *Tine savjetuju* bila je rubrika koja je donosila raznolike savjete kako napraviti kreativne i personalizirane poklone za prijatelje ili kako biti kreativan i uništene stvari popraviti te im dati drugačiju namjenu.¹³⁷ Rubrika *Uradi sama* zapravo je bila namijenjena za osvježavanje već starijih odjevnih komada kako bi pružili novi vizualni dojam ili je donosila savjete kako napraviti sami neke modne dodatke poput

¹²⁸ Senjković, R., *Izgnubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2008., 102.

¹²⁹ Padovan, Z., „Kakva ćeš na maturalac?“, *Tina*, br. 44, 1973.,

¹³⁰ Padovan, Z., „Za najdužu noć“, *Tina*, 12. 12. 1973., 1973.

¹³¹ Padovan, Z., „Čuvaj glavu“, *Tina*, br. 68, 1973., 24-25.

¹³² Padovan, Z., „Zašljivilo je pošteno“, *Tina*, br. 71, 1973., 24-25.

¹³³ Padovan, Z., „U kapljici mora“, *Tina*, br. 58, 1973., 12-13.

¹³⁴ Padovan, Z., „Modni noviteti“, *Tina*, br. 52, 1973., 12-13.

¹³⁵ Padovan, Z., „U korak s modom“, *Tina*, br. 52, 1973., 12-13.

¹³⁶ „Tinin kozmetički salon“, *Tina*, br. 52, 1973., 14.

¹³⁷ „Uradi sama“, *Tina*, br. 52, 1973., 15.

nakita ili primjerice pojasa u obliku pletenice.¹³⁸ *Dobar tek* donosio je razne primjere recepata koje djevojke mlađe dobi mogu same pripremati bez pomoći starijih osoba.¹³⁹ Briga i promicanje zdravog načina života koji je usko vezan i odražava vanjski, fizički izgled donosila je rubrika pod nazivom *Malo gimnastike*.¹⁴⁰ Tako su djevojke mogle saznati koje su vježbe učinkovite za usavršavanje određenog dijela tijela. Gledajući u cijelosti možemo reći kako je svrha ovoga časopisa bila pravilno usmjeravanje mladih djevojaka na području mode, ali i fizičkog i psihičkog zdravlja potičući također kreativnost i samostalnost u nekim segmentima života.

Što se tiče časopisa *Svijet* on je prikazivao u najvećoj mjeri modu namijenjenu ženama srednje dobi, donosio je čak i modni arak, a redovito bi posvetio i nekoliko modnih stranica za najmanje članove obitelji, djeci. Da je prikaz dječjih odjevnih modela sastavni dio ženskog modnog časopisa ne iznenađuje previše jer ipak jasna je stvar da su žene kao majke vodile brigu oko izgleda i odjeće svoje djece. Prema tome uz pregled modnih trendova za svaku sezonu žene su usputno mogle pogledati što se novo u modnom svijetu donosi za njihove najmlađe članove. Kad je u pitanju dječja odjeća treba istaknuti da je časopis *Svijet* prikazivao isključivo što je sve potrebno imati od odjeće za najmlađe i kako izgleda moderna odjeća pa su shodno tome prikazani modeli dolazili u krojnome arku. Ova činjenica ukazuje na to kako djeca nisu morala isključivo ovisiti o konfekcijskoj ponudi domaćih tvornica, nego su imala priliku nositi modernu odjeću koja se nosila te sezone. Osim svakodnevne odjeće pronašli bi se primjeri namijenjeni za određene svrhe kao što je odlazak u školu ili na neku svečanu prigodu.

Prikaz muške mode nije bio učestao jer časopis nije sadržavao neku stalnu rubriku posvećenu prikazu muške mode, ali se znala pojavljivati s vremena na vrijeme. Shodno tome u časopisu bi se tako pojavljivali naslovi poput *Novosti u muškoj modi*;¹⁴¹ *Nešto i za njih*.¹⁴² Zbog izabranih godina pregledavanja časopisa mogu reći jedino da je 1966. časopis *Svijet* sadržavao konstantnu mušku rubriku nazvanu *Njegov svijet*. Osim savjeta i primjera modernih cjelokupnih odjevnih kombinacija ovisno naravno o prigodi, ova rubrika donosila je i modne pojedinosti primjerice koju košulju prema obliku

¹³⁸ „Uradite sami“, *Tina*, 03. 03. 1976., 1976., 32.

¹³⁹ Katja, „Dobar tek“, *Tina*, br. 48, 1973., 24.

¹⁴⁰ „Malo gimnastika“, *Tina*, br. 49, 1973., 17.

¹⁴¹ „Novosti u muškoj modi“, *Svijet*, br. 2, 1963., 27.

¹⁴² „Nešto i za njih“, *Svijet*, br. 16, 1963., 19.

ovratnika najbolje izabrati prema izgledu vlastita lica, koja kravata kao modni dodatak najbolje odgovara kojoj prigodi, koje cipele idu uz koje odijelo, koji su uzorci moderni za muške pidžame i sl. Općenito gledajući, razlog slabo zastupljenih stranica posvećenih muškoj modi vjerojatno je činjenica da muška moda nije bila podložna ekstravagantnim promjenama kao što je to bio slučaj kod ženske odjeće. Muška se odjeća uglavnom sastojala od majica, hlača, košulja, sakoa, prsluka, kaputa, vesti, vjetrovki, kišnih jakni i popratnih modnih dodataka poput kravate, mašne, tregera, šešira, a iz sezone u sezonu razlikovala se po zastupljenoj boji, materijalu, dizajnu, dužini, kroju te šivanim detaljima.

Od sedamdesetih se sadržaj časopisa malo mijenja, odnosno stranice nisu isključivo namijenjene samo za prikaz dječje, muške i mode žena srednje dobi, nego se prikazuju i modeli za mlade, ali i za one nešto starije dobi. Imao je konstantnu rubriku *Modni pregled* koji govori što je moderno te sezone.¹⁴³ Nekada članak donosi općenite modne novosti, a nekada opisuje modne detalje poput modernih frizura, dodataka, uzoraka, boja i sl. Također rubrika *Naši modeli* pedesetih i šezdesetih, koja se isto nalazila na početnim stranicama časopisa, donosila bi vijesti o najnovijim modnim trendovima utjelovljenim u vlastitim odjevnim komadima izrađenim prema zapadnim modnim karakteristikama koje će se nositi te sezone.¹⁴⁴ Ipak od šezdesetih godina, osim prikaza vlastitih modnih komada, časopis bi ponekad dio svoga sadržaja posvetio originalnim prikazima modnih odjevnih predmeta stranih kreatora. Tako možemo vidjeti nekoliko stranica ispunjenih prikazima odjeće kreirane od modnih kreatora poput Diora, Veneta, Antonellija, Lanvina, Lancettija, Lapidusa, Riccija, Patoua. Promatrajući spomenuto razdoblje dio časopisa redovito je sadržavao rubrike koje su posvećene raznim modnim i odjevnim savjetima za žene, a nezaobilazno je i podsjećanje na brigu oko njege kose, higijene tijela i lica te načina šminkanja.

Da je časopis bio namijenjen za sve žene imajući na umu njihovu financijsku raznolikost dokazuje i činjenica o postojanju dijela časopisa namijenjenog za savjete o tome kako spomenute modne novitete napraviti vlastitim rukama pa je tako časopis redovito imao rubriku pod naslovom: *Kako da krojimo sami*;¹⁴⁵ *Učinite sami*;¹⁴⁶ *Vezite*

¹⁴³ „Modni pregled“, *Svijet*, br. 9, 1953., 3.

¹⁴⁴ „Naši modeli“, *Svijet*, br. 1, 1956., 3.; br. 1, 1963., 3.

¹⁴⁵ „Kako da krojimo sami“, *Svijet*, br. 9, 1953.

¹⁴⁶ „Učinite sami“, *Svijet*, br. 3, 1966., 2.

sami;¹⁴⁷ *Od staroga – novo.*¹⁴⁸ Postojale su i rubrike koje su davale ideje, recepte ili plan prehrane s unaprijed osmišljenim jelima i na taj način olakšavale ženama oko razmišljanja što kuhati toga dana. Ono što je časopis još dodatno sadržavao jesu stranice posvećene reklamama raznolikih proizvoda tvornica poput *Zlatorog* Maribor, *Saponia* Osijek, *Neva* Zagreb i sl. promovirajući tako proizvode domaćih tvornica, rubrike s predstavljanjem dobrog romana, novele i filma, a ponekad bi se nešto napisalo i o stranim zvijezdama i njihovim životima. Da su žene listale modne časopise dokazuju i brojni intervjui žena u *Ženskom biografskom leksikonu* u kojem možemo vidjeti potvrdne odgovore na čitanje modnih časopisa te spominjanje popularnih naslova poput *Svijet*, *Moda*, *Žena*.¹⁴⁹ Osamdesetih časopis dobiva nove rubrike kao „Svijet o našem svijetu“, „Mladi svijet“, „S modom na Ti“ i sl. i time potvrđuje činjenicu da je tada umjesto svjetske mode u najvećoj mjeri prikazivalo domaću modu. Što se tiče opsega sadržaja on se smanjuje zbog teških gospodarskih situacija u zemlji, no najvažnije od svega naklada mu nije opadala. Naprotiv, 1983. časopis je postigao najveću tiskanu nakladu od dvjesto pedeset i pet tisuća tiskanog primjerka, a od toga broja prodalo se čak dvjesto dvadeset i devet tisuća primjeraka.¹⁵⁰ Prema tome njegova naklada zauzimala je najviše mjesto od svih drugih Vjesnikovih revijalnih izdanja.

Prema uvidu u sadržaj časopisa možemo zaključiti da je njegova uloga bila modno osvještavanje čitatelja. Za one plićeg džepa časopis je preuzeo ulogu savjetnika koji daje primjere te ohrabruje i potiče čitatelje da budu sami svoj majstor koji će od starijih odjevnih komada stvoriti one koji se nose po zadnjoj modi. Također vodio je brigu oko fizičkog izgleda svih čitateljica savjetima za održavanje higijene i korištenja kozmetike. Osim svega toga časopis je nudio mogućnost razonode uz stranice posvećene novelama ili romanima.

¹⁴⁷ „Vezite sami“, *Svijet*, br. 13, 1976., 36.

¹⁴⁸ „Od starog – novo“, *Svijet*, br. 1, 1983., 22.

¹⁴⁹ Dijanić, D., Merunka-Golubić, M., Niemčić, I., Stančić, D., „Sjećanja žena“, *Ženski biografski leksikon. Sjećanje žena na život u socijalizmu*, ur. Dijana Dijanić, Centar za ženske studije, Zagreb, 2004., 75.

¹⁵⁰ Novak, B., Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 795.

6. KULTURNI UTJECAJ ZAPADA

Približavajući se dijelu rada koji donosi analizu modnih stilova tijekom spomenutoga razdoblja moramo se dotaknuti svakako i kulturnog utjecaja Zapada koji je usko vezan za proces razvoja pojedinih modnih stilova tijekom desetljeća. Dakle, kada govorimo o kulturnom utjecaju Zapada ili općenito o utjecaju Zapada onda najčešće mislimo na dominaciju Amerike kao svjetske sile. Sukladno tome često se u literaturi pa tako i u svakodnevnom životu susrećemo s pojmom *amerikanizacija*. Definiciju ovoga pojma najbolje opisuje Radina Vučetić u svojoj knjizi *Koka-kola socijalizam* koja kaže: „Kada bi definirali ovaj pojam mogli bismo reći da amerikanizacija podrazumijeva skup karakteristika koje se povezuju s Amerikom odnosno američkim načinom života, a koje se šire na druge kulture diljem svijeta“.¹⁵¹ Upravo ovaj dio rečenice „skup karakteristika“ podrazumijeva i uključuje brojne kategorije kulture poput glazbe, filma i mode koje predstavljaju jedan dio američkog načina života. Upravo tako kako je i opisano Amerika je utjecala na Jugoslaviju u posebnom povijesnom trenutku kada su ključnu ulogu u cijelome svijetu imala dva dominantna i suprotstavljena politička režima. U toj blokovskoj podjeli svijeta američka vanjska politika koncentrirala se na činjenicu da prikazivanjem svojega načina života putem medija tiska, radija i televizije pridobije nove pobornike koji bi se priklonili njezinom dijelu polariziranog svijeta. Spominjući tako različite elemente koji čine neku kulturu u nastavku ćemo vidjeti kako je moda zapravo bila sastavni dio spomenutih elemenata kulture te da je američki utjecaj na Jugoslaviju upravo pomoću filma i glazbe promovirao i određeni stil odijevanja koji je bio uvelike prihvaćen među širom populacijom.

6.1. GLAZBENI UTJECAJ NA MODU

Kulturni utjecaj Zapada na području glazbe očitovao se već pedesetih godina pojavom rock glazbe kao novog glazbenog žanra nastalog iz countryja i bluesa.¹⁵² Ti glazbeni počeci vezuju se uz Elvisa Presleya koji se javlja na jugoslavenskim

¹⁵¹ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 28.

¹⁵² Janjetović, Z., *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011., 138.

televizijskim ekranima već 1956. godine.¹⁵³ Modni Presleyjev stil koji je bio drugačiji i poseban najviše se očitovao dužinom kose kod muškaraca koja do tada nije bila uobičajena pojava. Tako se modernom frizurom smatrala duža, voluminoznija, lijepo začešljana i ugađena kosa. Šezdesetih godina na zapadnu rok scenu stupaju dva utjecajna benda *The Beatles* i *The Rolling Stones* koji predstavljaju novi modni stil frizure.¹⁵⁴ Upravo ova dva strana sastava sličnost su pokazivala po svojim frizurama. Naime, Antun Vrdoljak kao autor brojnih članaka o *The Beatlesima* u časopisu *Studio* i kao član redakcije spomenutog tjednika opisuje kako je ovaj rock sastav prepoznatljiv po neurednim frizurama i kožnoj odjeći.¹⁵⁵ Slično tom opisu za *The Rolling Stone* se koristio naziv „čupavci“ zbog dugih i neurednih kosa koja se usko povezivala i s pitanjem homoseksualnosti jer je predstavljala srodnost s ženskim izgledom.¹⁵⁶ Takav modni izričaj prikazivao je svojevrsnu slobodu koja je nastala u sklopu potrošačkog, slobodnjačkog načina života. Po uzoru na njih u drugoj polovici šezdesetih godina diljem Jugoslavije osnivaju se brojni domaći rock sastavi poput *Grupe 220*, *Crvenih koralja*, *Bijelih strijela*, *Crnih bisera*, *Indexa* i sl. koji preuzimaju njihov rokeraški modni stil.¹⁵⁷ Zanimljiva je činjenica da su i žene skraćivale svoje duge kose modelirajući kosu po uzoru na Beatlese. Takvu činjenicu donosi modni časopis *Svijet* iz 1966.: „Opet u stilu Beatles [...] ova će frizura izvrsno pristajati samo ženama vrlo sitnog lica.“¹⁵⁸

Dakle, zbog jugoslavenske vanjske politike koja se nakon rata očitovala liberalnijem društvenom razvoju i kulturnim slobodama rock i sve s njim je u Jugoslaviju prodirao vrlo brzo i lako. Uz pomoć Radija Bejruta, zatim televizije na kojoj su se emitirali zapadnjački glazbeni filmovi ili razne emisije u kojima su gostovali zapadni glazbenici te preko *gastarbajtera* koji su iz inozemstva donosili kući razne glazbene ploče rock je vrlo brzo pronašao način gradnje temelja među mladom jugoslavenskom populacijom.¹⁵⁹ Već 1961. se na Radiju Beograd emitirala rock emisija *Sastanak u 9.05* dok je Televizija Beograd emitirala rock emisiju *Koncert za ludi mladi svijet*, a Televizija

¹⁵³ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 194.

¹⁵⁴ Isto, 199.

¹⁵⁵ Dukić, I., "Studio" i "Plavi vjesnik" - pogled na istraživanja prodora i utjecaja zapadne popularne kulture u Hrvatsku (1963.-1965.), *Radovi* 29, br. 1, 1996., 332., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/50159>

¹⁵⁶ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 220.

¹⁵⁷ Isto, 202.

¹⁵⁸ „Vaše frizure“, *Svijet*, 01. 02. 1966., 35.

¹⁵⁹ Janjetović, Z., *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011., 141.

Zagreb rock emisiju *Zdravo mladi*.¹⁶⁰ Osim radijskih i televizijskih emisija rock je dolazio u doticaj s jugoslavenskom mladeži preko nekih časopisa poput *Džuboksa*, *Plavog vjesnika* ili *Pop ekspresa*.¹⁶¹ Također posebna rubrika od 1964. u već spomenutom tjednom magazinu *Studio* bila je namijenjena za *The Beatlese*.¹⁶² Opis slobodnjačkoga modnoga imidža stranih rock glazbenika i njegovo direktno utjecanje na jugoslavensku mladež, točnije mladiće donosi i modni časopis za mlade *Tina* iz 1973. gdje su pod naslovom „Disco moda“ slikovno prikazane i tekstom opisane modne kombinacije engleskih rock pjevača Marca Bolana, Eltona Johna i Micka Jaggera.¹⁶³ Najveći modni utjecaj zasigurno je ostavio Marc Bolan koji je kombiniranjem raznih modnih stilova svjetskih civilizacija ukomponirao odjevne predmete poput vunenog džempera s košuljom orijentalnih uzoraka, afričkom kosom i našminkanim zlatno-srebrenim suzama na licu predstavljajući tako svoj individualni modni stil.

6.2. FILM I MODA

Kako bi objasnili jedan konkretan primjer američkog utjecaja na jugoslavensku kulturu odijevanja uz pomoć filmske produkcije analizirat ćemo istoimeni američki film snimljen po uzoru na poznati brodvejski mjuzikl „Hair“ („Kosa“) koji se također već 19. svibnja 1969. prikazivao u Beogradu.¹⁶⁴ Riječ je o mjuziklu koji u svom središtu prikazuje iznjedrenu novu kulturu mladih poznatih kao hippy kultura koja se širila svijetom krajem šezdesetih godina i tako utjecala i na jugoslavensku mladež. Ideja ovoga mjuzikla bila je promoviranje pobune mladih protiv tadašnje dominantne vrijednosne kulture, pobuna protiv rata, raznih oblika autoriteta, a uključivala je promicanje brojnih tabu tema poput seksualnosti, narkomanije i sl. Osim što ovaj mjuzikl želi predstaviti novu kulturu koja se izrodila iz mladenačkih krugova donosi nam i zanimljiv pogled na segment odijevanja kojeg je prezentirala ova kontrakultura.

¹⁶⁰ Isto, 151.

¹⁶¹ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 206.

¹⁶² Dukić, I., „Studio“ i „Plavi vjesnik“ - pogled na istraživanja prodora i utjecaja zapadne popularne kulture u Hrvatsku (1963.-1965.)“, *Radovi* 29, br. 1, 1996., 332., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/50159>

¹⁶³ „Disco moda“, *Tina*, 01. 06. 1973., 42-43.

¹⁶⁴ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 270.

Kao što se i u samome mjuziklu moglo primijetiti, način života mladih hipijevaca odlikovao se životarenjem i ležernim pogledom na vlastiti život. Svoje ideje promovirali su pjesmom i plesom u prirodi u kojoj su pronalazili izvor mira. Takvu bezbrižnost iskazivali su i svojim načinom odijevanja što se moglo primijetiti po raznolikom šarenilu boja, uzoraka i modnih stilova. Tim odjevnim neskladom prezentirali su svoj neskladni način života koji nije uobičajen za većinu ljudi. Gledajući mjuzikl možemo čuti tekstove pjesama koji opisuju njihov stil života: „Nemam dom, nemam cipele. Nemam novac, nemam stil. Nemam vjeru...nemam kulturu...”¹⁶⁵ Dakle, oni žele pokazati kako ne žive prema ustaljenim vrijednosnim normama svijeta, nego predstavljaju nov način života koji ne karakteriziraju brige, nego sreća, ljubav, zajedništvo, pjesma i ples.

Zašto naslov takvog mjuzikla nosi ime „Hair“? Prije svega zbog duge kose koja je prepoznatljivi simbol hippy mladeži. Dakle, duge kose nose djevojke i mladići te se direktno protive šišanju jer su skloni življenju u prirodi i na prirodan način kako i sam mjuzikl prikazuje. Smatraju kako kosu treba pustiti da raste prirodno dok ona sama ne odluči da će prestati rasti. Tako možemo čuti i tekst pjesme u mjuziklu: „Kosa je prava strava... Puštaj je do leđa... Na vjetru nek' leti u grane je spleti...Ljepota moje kose nema premca! Puštaj je, pokazuj je, baš kol'ko narasla je. Hoću je dugu, ravnu, rudlavu, kudravu, čupavu, prljavu...”¹⁶⁶ Osim duge kose odlika mode hipijevaca bila je i u šarenilu boja i uzoraka na odjeći, trapericama, njihovom nelogičnom spajanju cjelovitog odjevnog kompleta, okruglim naočalama sa staklima raznih boja te duga kosa s trakama. Dakle, cijeli modni stil odražavao je neuglednost, ali predstavljao slobodu življenja izvan bilo kakvih kalupa.

Da je ponašanje i odijevanje američke mladeži uz pomoć ovog medija utjecao i na jugoslavensku mladež dokazuje i jedan članak u modnom časopisu za mlade Tina iz 1973. koji donosi intervju sa srednjoškolkom Gordanom Košpić.¹⁶⁷ U razgovoru doznajemo o vjerodostojnoj i sveprisutnoj kopiji hipijevskog načina odijevanja među mladima koji karakterizira slobodu i osjećaj ugodnosti. Mladima se sviđala hipijevska moda i sretni su što su baš oni doživjeli tu mogućnost slobode modnog izražavanja jer kako kažu sedamdesetih „sve se nosi“. Osim ovoga članka pregledavajući ovaj časopis za godinu 1973. i 1976. može se primijetiti kako svaka stranica slikovnih prikaza

¹⁶⁵ Forman, M., redatelj, Hair, CIP Filmproduktion GmbH, SAD, 1979.

¹⁶⁶ isto

¹⁶⁷ Barbir, A., „Sve se nosi“, Tina, 01. 06. 1973., 10-11.

modnih kombinacija za mlade sadržava šarenilo i raznolikost boja, uzoraka, materijala te modnih dodataka što i jesu glavni element hipijeve modne kulture.

6.3. MODA ZAPADA

Spominjući kulturni utjecaj Zapada na Jugoslaviju reći ćemo nešto i o samom utjecaju zapadne mode na jugoslavensku. Glavne modne prijestolnice Zapada bile su New Yorku, Pariz, London i Milano. Moda Zapada svoj utjecaj u Jugoslaviju postigla je najviše distribucijom svojih modnih časopisa kao što su to bili *Vogue*, *Elle*, *Grazia*, *Marie Claire*, *Burda*, ali i raznih filmova gdje su poznate holivudske zvijezde postajale modni uzori.¹⁶⁸ Da su sve ove spomenute modne prijestolnice imale utjecaja na jugoslavensku modu dokazuju i brojni naslovi članaka domaćeg časopisa *Svijet* od ranih pedesetih pa sve do osamdesetih. Tako primjerice nailazimo na naslove: *Što je pripremila francuska konfekcija*;¹⁶⁹ *Pariški modni kreatori govore specijalno za Svijet*;¹⁷⁰ *Talijanska moda u Dubrovniku*;¹⁷¹ *Muškarac na „pariški“ način*;¹⁷² *Moda „Divljeg Zapada“*;¹⁷³ *Najnovije vijesti iz europskih modnih metropola*;¹⁷⁴ *Milano: mirna moda bez pretjerivanja*;¹⁷⁵ *Američki modni san* i sl.¹⁷⁶

Konkretno, New York je postao američka modna metropola prvenstveno zahvaljujući vlastitoj osviještenosti o vrijednosti raznolike svjetske kulture i želji za njezinom razmjenom. Grad je bilježio glazbene, umjetničke i dizajnerske razmjene osnivanjem mnogobrojnih kulturnih ustanova, a uz pomoć medijskog doprinosa takvu su kulturnu razmjenu prezentirali cijelome svijetu. Treba napomenuti kako je New York poznat po predsjedavanju programom znanog kao *Tjedan mode*.¹⁷⁷ Riječ je o organiziranim modnim revijama koje se redovito odvijaju dva puta godišnje prikazujući jesensko/zimske i proljetno/ljetne modele za sljedeću godinu. Inače američka

¹⁶⁸ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 337.

¹⁶⁹ „Što je pripremila francuska konfekcija“, *Svijet*, br. 6, 1956.

¹⁷⁰ „Pariški modni kreatori govore specijalno za Svijet“, *Svijet*, br. 1, 1963., 24.

¹⁷¹ Weltrusky, M., „Talijanska moda u Dubrovniku“, *Svijet*, br. 11, 1963., 7.

¹⁷² „Muškarac na „pariški“ način“, *Svijet*, br. 8, 1973., 28.

¹⁷³ „Moda „Divljeg Zapada“, *Svijet*, br. 25, 1973., 21.

¹⁷⁴ „Najnovije vijesti iz europskih modnih metropola“, *Svijet*, br. 12, 1983., 24-25.

¹⁷⁵ „Milano: mirna moda bez pretjerivanja“, *Svijet*, br. 8, 1986., 27.

¹⁷⁶ „Američki modni san“, *Svijet*, br. 24, 1986., 2-3.

¹⁷⁷ Janjetović, Z., *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011., 83.

produkcija temeljila se na stvaranju odjeće *ready to wear*.¹⁷⁸ Riječ je o modnom izrazu koji karakterizira odjeća standardne konfekcijske veličine te njihova cjenovna pristupačnost jer je bila namijenjena svim zaposlenim američkim ženama srednjeg financijskog statusa. Što se tiče modnih dizajnera najpoznatija je bila Claire McCardell koja se najviše isticala po sportskoj odjeći. Uz nju svakako treba spomenuti dizajnere poput vrlo poznatog Calvina Kleina i Ralpa Lurena koji je poznat po značajnim „polo“ majicama.¹⁷⁹ Također za nešto mlađu populaciju definitivno najpoznatiji američki odjevni predmet bile su traperice. Posebice su se isticala dva modela *Lee* i *Levi's*.¹⁸⁰

Što se tiče Europe, Pariz je bio jedan od najutjecajnijih modnih prijestolnica zbog činjenice da je francuska moda oduvijek donosila modne novitete. Kako je francuska moda proizlazila s burgundskog dvora tako je francuska moda oduvijek predstavljala *haute couture* odnosno visoku modu, modu visoke klijentele.¹⁸¹ Ipak pariška moda dvadesetog stoljeća skrenula je pozornost na mladenački izgled i vitkost ženske figure. U to vrijeme istaknuti dizajneri bili su svakako dobro znana Coco Chanel i Christian Dior. Znamo kako se Coco Chanel istaknula po mnogo čemu, ali impresionirao je svakako njezin stav o tome kako i žene trebaju imati slobodu u odijevanju pa je dugačke haljine s korzetima zamijenila hlačama koje su do tada bili isključivo muški odjevni komad. Nastupom popularne kulture mladih, odjeća u Parizu i Zagrebu nije se previše razlikovala po kvaliteti, kako kaže jedna profesorica iz Zagreba, ali je razlika bila primjetna kad je u pitanju elitnija moda.¹⁸² Da je to istina pokazuje i glavni direktor jedne zagrebačke modne konfekcije koji priznaje da si odjeću kupuje u inozemstvu poput Pariza.¹⁸³

Osim što se pratila francuska moda odijevanja isto se činilo i s modnim novostima oko frizura. Dakle, modne novitete u pogledu oblikovanja kose diktirali su također Francuzi.¹⁸⁴ Iako je glavno pravilo kod oblika frizure da se oblikuje prema karakteru i tijelu osobe, ponekad bi zbog posezanja za trendovskim novitetima ljudi

¹⁷⁸ Šivo, M., „Modne prijestolnice svijeta“, *Tedi* 4, br. 4, 2014., 79., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/115094>

¹⁷⁹ Isto, 83.

¹⁸⁰ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 339.

¹⁸¹ Šivo, M., „Modne prijestolnice svijeta“, *Tedi* 4, br. 4, 2014., 79., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/115094>

¹⁸² Čanković, S., *Ljudi govore o modi*, Spaso Čanković, Kuzma, 1988., 153.

¹⁸³ Čanković, S., *Ljudi govore o modi*, Spaso Čanković, Kuzma, 1988., 169.

¹⁸⁴ Čanković, S., *Govor odjeće*, Biblioteka: Ritam kulture, Zagreb, 1986., 110.

izborom frizure nesvjesno istaknuli svoje tjelesne nesavršenosti poput klempavih ušiju i sl. Prema tome kako se frizura ne može poput nakita ili šminke mijenjati ovisno o pojedinoj situaciji ili raspoloženju treba je oblikovati prvenstveno prema strukturi cijeloga tijela. Praksa odlaska frizeru među Jugoslavenkama bila je prisutna što se moglo saznati iz razgovora s raznim ženama zapisanim u *Ženskom biografskom leksikonu*, a učestalost njihova odlaska frizeru varirala je od potreba, mogućnosti ili trajanja određene frizure.¹⁸⁵ Ipak javljali su se slučajevi kada bi naši ljudi odlazili na šišanje u susjednu Italiju jer nisu dovoljno vjerovali domaćim frizerima i njihovim preporukama. Shodno tome cijena domaćih i stranih frizera znatno se razlikovala jer su oni za razliku od Jugoslavije u svoje cijene redovito ubrajali vrijednost vlastite kreacije.

U stvaranju engleske mode sudjelovale razne engleske regije, ali London se istaknuo kao modna prijestolnica.¹⁸⁶ Zbog uvoza raznolikih tekstilnih materijala s istoka te dekoracijskih ideja izgrađivao se i londonski modni stil. Kao i kod francuske mode koja se isprva bazirala na starije generacije od šezdesetih godina londonska modna proizvodnja skreće svoju pozornost na odijevanje mladih generacija. Zahvaljujući razvoju edukativnog školovanja za modu, kao što je to bila škola *Sv. Martin*, londonske modne inovacije bile su vrlo kreativne jer se pažnja posvećivala povijesnom istraživanju modnih stilova te njihovom kombiniranju s vladajućim umjetničkim pristupom.¹⁸⁷ Osim ove škole postojao je i *Kraljevski koledž umjetnosti* na kojem se promovirao mladenački besklasni modni izričaj. Od modnih dizajnera najpoznatija je svakako bila Mary Quant koja se istaknula po dizajniranju mini suknje, a uz nju poznat je bio modni par Vivienne Westwood i Malcolm McLaren koji su stvarali inovativnu modu za supkulturnu mladež, glazbenike i umjetnike rekonstruirajući najčešće modne odjevne komade nastale u pedesetima.¹⁸⁸

Glavna modna prijestolnica Italije bio je Milano koji se uz Rim i Firencu kao potencijalne modne prijestolnice ipak izborio za to mjesto.¹⁸⁹ Milano je postao glavnim

¹⁸⁵ Dijanić, D., „Sjećanja žena“, *Ženski biografski leksikon. Sjećanje žena na život u socijalizmu*, ur. Dijana Dijanić, Centar za ženske studije, Zagreb, 2004., 75., 189-181.

¹⁸⁶ Šivo, M., „Modne prijestolnice svijeta“, *Tedi 4*, br. 4, 2014., 80., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/115094>

¹⁸⁷ Isto, 80-82.

¹⁸⁸ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012., 337.

¹⁸⁹ Šivo, M., „Modne prijestolnice svijeta“, *Tedi 4*, br. 4, 2014., 80-81., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/115094>

modnim centrom tek sedamdesetih godina prošloga stoljeća zbog pariške dominacije. Italiju za razliku od drugih zemalja ističe činjenica da su brojni talijanski modni dizajneri osim u Italiji radili i u drugim državama te na drugim kontinentima. Milano svoj uspjeh u modnoj industriji zahvaljuje već spomenutoj modnoj kategoriji *ready to wear* pri čemu se zapravo modna odjeća proizašla iz modnih salona davala na umnožavanje u industrije. Od modnih dizajnera treba spomenuti svakako vrlo cijenjenog Giorgia Armanija, Giannija Versacea, Dolcea Gabbanea te Miuccie Pradu. Spominjući ove talijanske gradove treba podsjetiti kako je Trst kao talijanski grad imao zanimljivu ulogu sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća. Naime, pod utjecajem zapadnjačke mladenačke mode koja se sve više širila prema istočnim zemljama Trst je za Jugoslaviju predstavljao mjesto trgovanja modnim komadima kao što su to bile traperice, šušlavci i obuća za mlade.¹⁹⁰ Za prodaju popularnih traperica najviše se istaknula Piazza Ponterosso koja se nalazila u središtu Trsta.¹⁹¹ Uobičajena praksa odlaska subotom na jednodnevni šoping u Trst pružala je radost među kupcima jer sve što se kupovalo u inozemstvu imalo je veću vrijednost i značaj, a često su kupljeni predmeti postajali i statusnim simbolom. Slaba kvaliteta i nekreativna domaća ponuda, a ponekad i prazne police domaćih trgovina bili su neki od razloga inozemne kupnje spomenutih traperica kao i ostale robe poput hrane, alkoholnog pića, kozmetike, posuđa i sl.¹⁹² Nakon kupnje nastupili bi zanimljivi trenutci na graničnim prijelazima kada bi se kupljena roba trebala ocariniti. Kako bi izbjegli situaciju carinjenja, jugoslavenski kupci pribjegavali su raznim metodama snalaženja pa su tako najčešće žene, kad je u pitanju bila moda, oblačile na sebe po nekoliko slojeva kupljene odjeće ili su pak pri povratku neke od njih postajale trudnice čiji je trbuh nosio kupljenu odjeću.¹⁹³

¹⁹⁰ Duda, I., „Kupovina u Trstu“, *Nikad im bolje nije bilo?: modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, ur. Ana Panić, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2014., 63.

¹⁹¹ Bozzer, Alessio, redatelj, *Trst, Jugoslavija*, Al Jezeere Balkans, Regioskop, Italija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, 2017.

¹⁹² Duda, I., *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 80.

¹⁹³ Isto, 79.

7. RAZVOJ STILOVA ODIJEVANJA

Prije nego krenemo u sam pregled modnog odijevanja kroz desetljeća, a kako i sam naslov ovoga cijeloga rada glasi moda i odijevanje potrebno je razjasniti značenje pojma *odijevanje*. Postavit ćemo si pitanje: Koje značenje stoji iza prakse odijevanja?

Kada razmišljamo o odijevanju i zašto se ljudi uopće odijevaju primijetit ćemo da odjeća ima nekoliko funkcija, ali i da izbor odjevnih komada ima svoje razloge.¹⁹⁴ Većina nas bi rekla da je prva funkcija odjeće zaštita tijela od vanjske temperature iako moramo imati na umu da su ljudi bića koja ima sposobnost vlastite regulacije tjelesne temperature pa nam prema tome odjeća nije niti potrebna. Misao da nam zbog te privilegije odjeća nije potrebna možda je djelomično točna, no ipak su se mnoge civilizacije prije nas također odijevale. Zašto je to tako?

Jedan od razloga može biti činjenica klimatske promjenjivosti i ekstremnosti, no opet ako malo bolje razmislimo kako to da i kad je najtoplije ljudi i dalje nose odjeću? Tu dolazimo do drugog ključnog razloga da je odjeća od postanka svijeta imala svoju moralnu odnosno ritualnu funkciju. Primjerice, kada pogledamo prve biblijske likove Adama i Evu možemo vidjeti kako su stvoreni bez odjeće. Knjiga postanka donosi nam tu spoznaju jer kaže: „A bijahu oboje goli – čovjek i njegova žena – ali ne osjećahu stida.“¹⁹⁵ No, nakon što su prvi ljudi sagriješili protiv Boga zbog osjećaja nedostojnosti svoje tijelo zaštićuju nekom vrstom odjeće. „Spletu smokova lišća i naprave sebi pregače.“¹⁹⁶ S druge strane i drugi vjernici poput muslimana također od vremena nastanka njihove religije imaju određeni ritual odijevanja povezan s moralom i odnosom prema vlastitom božanstvu. Oni primjerice i u najvrućim mjesecima pokrivaju većinu svoga tijela upravo u znak poštovanja prema svojoj religiji.

Nadalje, izbor odjeće koju nosimo ima svoje značenje mjesta gdje živimo i načina na koji živimo. Primjerice nordijski narodi i eskimi većinom oblače udobnu odjeću koja će ih zaštititi od vrlo niskih temperatura dok Asteci i Maye nose vrlo neudobne nošnje jer naglasak stavljaju na ukrasu kojim daju umjetničku funkciju odjeći, ali ne i praktičnu funkcionalnost. Isto tako kroz povijest odjeća je imala funkciju

¹⁹⁴ Čanković, S., *Ljudi govore o modi*, Spaso Čanković, Kuzma, 1988., 14-16.

¹⁹⁵ „Drugi izvještaj o stvaranju – Raj zemaljski, Knjiga postanka, 2. poglavlje. Preuzeto s: <https://biblija.ks.hr/knjiga-postanka/2>

¹⁹⁶ „Prvi čovjekov grijeh“, Knjiga postanka, 3. poglavlje. Preuzeto s: <https://biblija.ks.hr/knjiga-postanka/3>

raspoznavanja društvenih staleža pa tako primjerice u srednjem vijeku kralj nosi glamurozno ukrašenu odjeću i na glavi krunu dok seljaci vrlo oskudnu, tanku, često poderanu odjeću. Ne smijemo zaboraviti mogućnost pogleda na odjeću onako kako se mijenjao čovjekov pojam o ljepoti i tijelu kroz povijest umjetnosti. Tako primjerice gotika svojom pojavom u umjetnosti pa tako i u modi otkriva ljudsku tjelesnost, a renesansa je dodatno naglašava. Razdoblje baroka poznato je po svojoj dominantnoj naglašenosti ukrasa i dekoracija dok se razdoblje klasicizma vraća antičkom utjecaju i jednostavnosti odjeće.

Danas suvremeni čovjek bira vrstu odjeće prema nekim kodeksnim pravilima jer samim tim iskazuje svoj osjećaj poštovanja i ozbiljnosti. Tako je na primjer sasvim normalno i uvrježeno pravilo da će sportaši nositi svoju sportsku opremu tijekom odvijanja neke utakmice, ali ne će u istoj toj odjeći doći nekome na vjenčanje. Isto tako ljetovanje i odlazak na plažu podrazumijeva nošenje kupaćih kostima i japanki, ali sigurno nećemo tako odjeveni doći nekome na sprovod.

Sada kada smo razjasnili pojam odijevanja slijedi opis mode po desetljećima tijekom socijalizma koji je rezultat vlastite analize časopisa *Svijet*, *Vune* i *Tine*. Također treba naglasiti kako se podrazumijeva da svaka sezona u jednom desetljeću modne industrije donosi svoje novitete. Ipak nekada su te promjene vrlo diskretne pa će prikaz mode od pedesetih do osamdesetih biti prikazana u globalu i neće toliko zadirati u pojedinosti koje donosi svaka godina.

7.1. MODA PEDESETIH

Iako su okolnosti Drugog svjetskog rata uzrokovale siromaštvo ipak među društvom pedesetih vladalo je ozračje slobode, sreće i u tom smislu novo ozračje u stilu odijevanja. Kupovina robe i namirnica odvijala se na točkice, bonove, a novi odjevni komadi izrađivali su se tehnikom prekrajanja i prenamjene starije odjeće. To je pokazatelj kako ljudsko čovječanstvu uz osnovnu potrebu za odijevanjem i u neadekvatnim situacijama teži za kulturnim odnosno modnim odijevanjem.¹⁹⁷ Ipak, žensku modu pedesetih odlikovala je svakako specifična stilska figura poznata kao „pješčani sat“. Oslobađajući se monotone uniformirane odjeće žene tada nose odjeću

¹⁹⁷ Vladislavič, Tonči A., „Odijevanje- jedna humana kategorija“, *Oris*, 83., 2013., 167-168.

koja je isticala ženstvenost naglašavajući struk. Osim spomenute linije odjeće, novost pedesetih bila je prisutnost krznenih dodataka svih boja i vrsta na kaputima, kostimima i haljinama.

Promatrajući detaljnije žensku odjeću može se reći kako se ona sastojala od samo nekoliko odjevnih komada. Prije svega riječ je o kostimu koji je bio ženska inačica muškom odijelu i koji se nosio svake sezone prilagođavajući se vrsti materijala. On je bio sastavni dio ženske mode sve do osamdesetih. Sačinjen od suknje i sakoa ispod kojeg se mogla nositi bluza za topliju sezonu, izrađivao se od laganih svilenih i vunjenih materijala svjetlijih boja, a za hladnije dane od deblje vune zagasitijih boja upotpunjen kaputom klasične linije ili linije koja je pratila stil kostima. Dakle, sako je redovito bio sužen na području struka dok su suknje dolazile u uskom, ravnom ili zvonolikom obliku. Kratke rukavice od velura, tila ili čipke, šalovi, torbice od meke kože, baršuna ili svile i manji šeširići koji su pokrivali potiljak bili su njihovi redoviti modni dodatci.

Slika 1. Ljetni kostimi pedesetih.
Svijet, 1954.

Slika 2. Zimski kostimi pedesetih.
Svijet, 1956.

Osim kostima, za toplije dane nosile su se lagane pamučne haljine s bogatim naborima koje su se zvonoliko širile prema dolje, često ukrašene točkicama, prugicama ili cvjetićima dok su se za hladnije dane haljine izrađivale od vune. Osim princeps kroja žene su pedesetih nosile i haljine uz tijelo pokazujući tako svoju vitku liniju pri čemu su često koristile remen koji je dodatno isticao struk. Za večernje izlaske

haljine su se izrađivale od svečanijih tkanina poput svile, samta i pliša te su također bile upotpunjene bolerom, rukavicama, šeširićima, malim torbicama te bisernim ogrlicama i *clip on* naušnicama kao modnim dodatcima. Kako je kroz povijest nakit označavao zrelost, društveno mjesto, religioznu pripadnost, funkcija nakita u suvremeno doba isključivo je estetske naravi.¹⁹⁸ Usklađuje se redovito s odjećom kako bi doprinijela sveukupnom vizualnom izgledu, a neke od jednostavnih modnih komada prilagodila pojedinim događajima.

Slike 3. i 4. Zvonolike haljine pedesetih.
Svijet, 1954., 1956.

Slika 5. Haljine uz tijelo pedesetih.
Svijet, 1954.

Nadalje, donje rublje, pidžame i spavaćice ukrašene čipkom ili vezom bile su izrađene od svile, pamuka i naylon tkanine koja se više nije koristila u ratne svrhe, nego pronalazi svoje nove primjene. Kupaći kostimi uglavnom su bili jednodijelni sa suknjicama ili s dužim nogavicama, a preko njih ponekad su se nosile bluze istog materijala. Obuća pedesetih odlikovala se cipelama sa špicastim vrhom od antilopa, kože ili laka.

¹⁹⁸ Čanković, S., *Govor odjeće*, Biblioteka: Ritam kulture, Zagreb, 1986., 115.

Slika 6. Pidžame pedesetih.
Svijet, 1954.

Slike 7. i 8. Kupaći kostimi pedesetih.
Svijet, 1956., 1954.

Također analizirajući časopis *Svijet* moglo se primijetiti da se u ovome desetljeću prakticirala višenamjenska odjeća. Točnije rečeno, potvrdila se činjenica da se zbog nedovoljne količine tkanina nakon rata pribjegavalo maksimalnom iskorištavanju jedne dostupne tkanine od koje bi se načinilo nekoliko odjevnih kombinacija za različite prigode. Tako se svaka haljina, suknja ili bluza izrađivala da nadopunjuje ostale dijelove garderobe.

Slika 9. Višenamjenska odjeća. *Svijet*, 1956.

Što se tiče muške odjeće ona je uvijek vrlo jednostavna i nije bila sklona velikim promjenama. Uglavnom se sastojala od odijela odnosno hlača na crtu, košulje i sakoa upotpunjene s prslucima, kravatama, rupčićem, a za hladnije dane pulovera i kaputa. Promjene u boji tkanina kao i kod ženske odjeće primjenjivala se ovisno o vremenu.

Slika 10. Muška odjeća pedesetih. *Svijet*, 1956.

Ono što se moglo saznati u novinama *Svijet* za dječju robu jest da su se pratili novi modeli, no tkanine za njihovu izradu većinom su korištene od starijih odjevnih komada. Stranice spomenutih novina nisu previše posvećivale pažnju prikazu dječje robe, ali se zato znalo da su donje rublje i pidžame bile izrađene od svile, popelina ili naylona ukrašene čipkom ili volančićima.

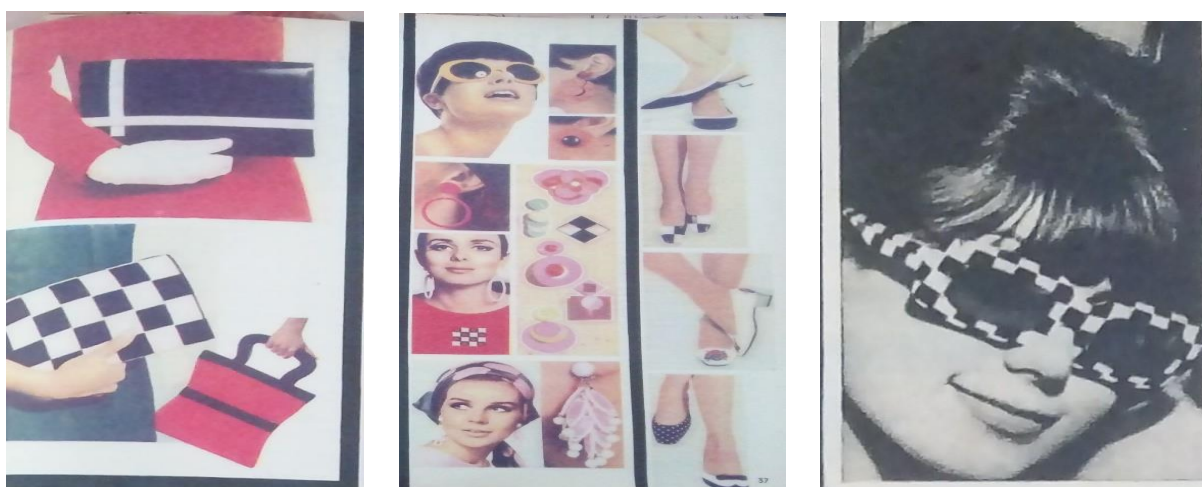
Slika 11. Dječje pidžame pedesetih. *Svijet*, 1956.

Slika 12. Dječja odjeća pedesetih. *Svijet*, 1953.

7.2. MODA ŠEZDESETIH

Šezdesetih godina jugoslavenska moda bila je pod utjecajem pop art i op art umjetnosti koja se odrazila i na odjeću. Razne geometrijske šare javljale su se kao uzorci na odjeći, a poneki modni dodatci poput naočala i naušnica poprimali su razne oštre geometrijske oblike kruga, romba ili kvadrata. Mladi su tada nosili plastični nakit, bižuteriju, velike naušnice i puno prstenja. Prisutne su bile sve boje, a nosila se i dvobojna obuća blago zaobljenog ili tupo rezanog vrha.

Slike 13., 14. i 15. Modni dodatci šezdesetih. *Svijet*, 1966.

Za one malo ozbiljnije, ženska moda šezdesetih donosila je odjeću ravne i trapezne linije. Haljine su redovito bile zatvorene s prednje strane dok su leđa bila otvorena u „V“ i „U“ obliku. Isto tako kostimi više nisu naglašavali struk pa su se nosili ravni sakoi, a suknje i kaputi bili su trapeznog oblika. Rukavice koje su neizostavni modni detalj kostima sada su bile ukrašene resicama. Za večernje prigode i dalje su se nosile princez haljine svečanih materijala, a nosila se i jednostavna crna haljina s detaljima bijelih ovratnika, bijelog krzna te manšetama na dugim rukavima. Kao modni dodatak moderna je bila derby linija šešira visokog i zaobljenog vrha koji podsjeća na šešire za lov.

Slike 16. i 17. Kostimi ravnih linija i ženski šeširi šezdesetih. *Svijet*, 1963.

Slika 18. Crne haljine za večer. *Svijet*, 1963.

Spomenuti „V“ i „U“ oblik osim na haljinama primjenjivao se i na jednodijelnim kupaćim kostimima, a uz njih nosio se i dvodijelni kupaći geometrijskih uzoraka. Za proljetne dane moderni su svileni ili sintetički baloneri veselih boja redengot kroja dok su za jesen istih takvih linija izrađivani vuneni kaputi visokih ovratnika. Moderna obuća tada bile su lakirane cipele zaobljenog vrha ili cipelice s remenčićima i vezicama.

Slika 19. Proljetni baloneri šezdesetih. *Svijet*, 1963.

Slika 20. i 21. Kupaći kostimi šezdesetih. *Svijet*, 1963.

Novosti u muškoj modi šezdesetih kako je pokazala revija u Ljubljani 1966. bili su sitni detalji poput dvostrukog kopčanja i koso urezanih džepova na kaputima i sportskim sakoima. Od uzoraka većinom je prevladavao pepito, karirani i riblja kost uzorak. Osim svečanih odijela s prslucima prugaste tkanine, za svečane večernje

izlaske bilo je moderno nositi smoking odijela. Od obuće su se nosile mokasine, derby, richelieu cipele.

Slika 22. Muški kaputi šezdesetih.
Svijet, 1963.

Slika 23. Muška odijela šezdesetih.
Svijet, 1966.

Za toplije razdoblje nosile su se lagane sportske košulje, kratke majice geometrijskih uzoraka te sandale spartanke. Na kupaćim hlačicama također su prevladavali geometrijski uzorci, pruge, kocke i sl. po uzoru na pop art umjetnost.

Slike 24. i 25. Geometrijski uzorci na muškoj ljetnoj odjeći. *Svijet*, 1966.

Dječja roba šezdesetih bila je također slična odjeći odraslih kao što to potvrđuju i naslovi u novinama koji su glasili „Najpraktičnije: hlačice i kaputić“ ili „Moja najmilija odjeća? Kostim!“. Djevojčice su za hladnije dane nosile od tvida ili plisa kostime sa suknjicom glačanih nabora ravnih ili trapeznih oblika i kaputićem ravnih linija prošivenih

džepova te brojnih dugmadi. Kao redoviti uzorak dječje odjeće pojavljivao se pepito uzorak.

Slike 26. i 27. Kostimi i haljinice za djevojčice šezdesetih. *Svijet*, 1966.

Za one toplije dane djevojčice bi nosile suknjice i haljinice bez rukava, a ponekad i bez ovratnika. Za školu su koristile kute koje više nisu bile tamnih i zagasitih boja i koje nisu prekrivale cijelu odjeću. Sada je nova ženska kuta mogla biti izrađena u obliku haljinice crvenih, zelenih i plavih nijansi kockastog uzorka ili bi bila jednobojna ispod koje su se nosile karirane suknjice.

Slike 28. i 29. Dječje školske kute šezdesetih. *Svijet*, 1963., 1966.

Dječaci su u najvećoj mjeri nosili kostime u obliku hlačica i kaputića, a za školu jednobojne ili kockaste kute s džepovima ispod kojih su nosili hlače. Za kišne dane oblačili bi balonere kockastih uzoraka u kompletu sa šeširićem na glavi ili vjetrovke za proladne dane.

Slika 30. Muški dječji kostimi šezdesetih.
Svijet, 1966.

Slika 31. Dječji baloneri šezdesetih.
Svijet, 1966.

7.3. MODA SEDAMDESETIH

Moda prethodnog desetljeća bila je pod utjecajem pop art i op art umjetnosti dok je moda sedamdesetih što se tiče mladih bila pod velikim utjecajem raznih američkih stilova. Naslovi modnih časopisa formiranih pod sve prisutnijim američkim utjecajem promovirali su tako veću slobodu koja je sa sobom donosila i nove modne trendove. Prvi od njih bio je stil zvan „Divlji Zapad“. On se odnosio na kombiniranje različitih tkanina i uzoraka pa je i samim time za sedamdesete karakteristično višeslojno i raznoliko odijevanje.

Slika 32. Moda „Divlji Zapad“. *Svijet*, 1973.

Također promatrajući modne stranice koje se odnose na ovu generaciju „u oči upadaju“ naslovi sa sveprisutnim blue-jeansom poput „Jeans se ne predaje“ ili „Non-stop jeans“. Ovaj komad odjeće simbolizirao je slobodan način življenja i pružao je najveći oblik ugodnosti i komocije. Povijest nastanka njegovog imena vrlo je zanimljiva. Naime, austrijski trgovac Levi Strauss došao je u Ameriku kako bi izrađivao i prodavao šatore za kopače zlata. Ubrzo je primijetio kako sve više opada potreba za time pa je od istoga materijala odlučio napraviti radne hlače. Kako je tkanina stizala iz Genove na sebi je imala prišivenu marku na kojoj je pisalo „Blue Genova“ što su Amerikanci čitali kao „Blue jeans“.¹⁹⁹ Od tada su takve hlače nazivane „jeansicama“ odnosno trapericama. Kako se u njima vrlo lagano moglo kretati ubrzo su osvojile brojne kupce i počele su se nositi i u slobodno vrijeme. No, osim traperica od istog materijala sedamdesetih su se izrađivali i drugi odjevni predmeti poput haljina, jakni, prsluka i sl. Tako magazin za mlade *Tina* iz 1976. donosi članak koji kaže: „Želiš li bar malo promijeniti svoj stil odijevanja pa umjesto hlača konačno ponijeti suknju ili haljinu, teksas-platno je opet najprikladnije.“²⁰⁰

Slike 32, 33 i 34. Plavi traper. *Svijet*, 1973.

Sedamdesetih su se tako redovito kombinirale razne boje na odjeći, nosili su se tada moderne široke „zvono“ hlače te vesele i lepršave bluze najčešće cvjetnih uzoraka.

¹⁹⁹ „Otkud ime BLUE JEANS?“, *Tina*, 01. 06. 1973., 21.

²⁰⁰ Zoja, „Jeans se ne predaje“, *Tina*, br. 188, 03. 03. 1976., 30-31.

Slika 35. „Zvono“ hlače.
Svijet, 1973.

Slika 36. Lepršave cvjetne bluze.
Svijet, 1973.

Moderan hit bile su dugačke haljine i suknje koje bi često na krajevima imale volane i tako podsjećale na španjolski, meksički ili indijski folklor. Od obuće za ljetne dane moderne su bile sandale špagerice.

Slike 37 i 38. Haljine s volanima cvjetnog uzorka.
Svijet i Tina, 1973., 1976.

Slika 39. Sandale špagerice.
Tina 1976.

Nakit se izrađivao od kože, ali osim toga i od drugih materijala. Kao modni dodatak na glavi djevojke su znale nositi marame raznih uzoraka.

Slike 40 i 41. Nakit i marame kao modni dodatci sedamdesetih.
Svijet, 1973.

Osim za nakit, koža kao tkanina bila je izrazito popularna u izradi odjeće i obuće. Ona se povezuje s pojavom glazbenog rock stila koji je sedamdesetih bio ustaljen među mladom populacijom. Kožne čizme su se primjerice redovito nosile za zimske periode kako donosi i magazin *Tina* za 1976. godinu.²⁰¹ Sedamdesetih bio je prisutan širok izbor boja i linija zimskih čizama što također potvrđuje činjenicu kako je to desetljeće rezervirano za razne stilove. Osim kožnih čizama nosile su se i kožne cipele pune široke pete.

Slike 42, 43 i 44. Kožna odjeća i obuća sedamdesetih. *Svijet* i *Tina*, 1973., 1976.

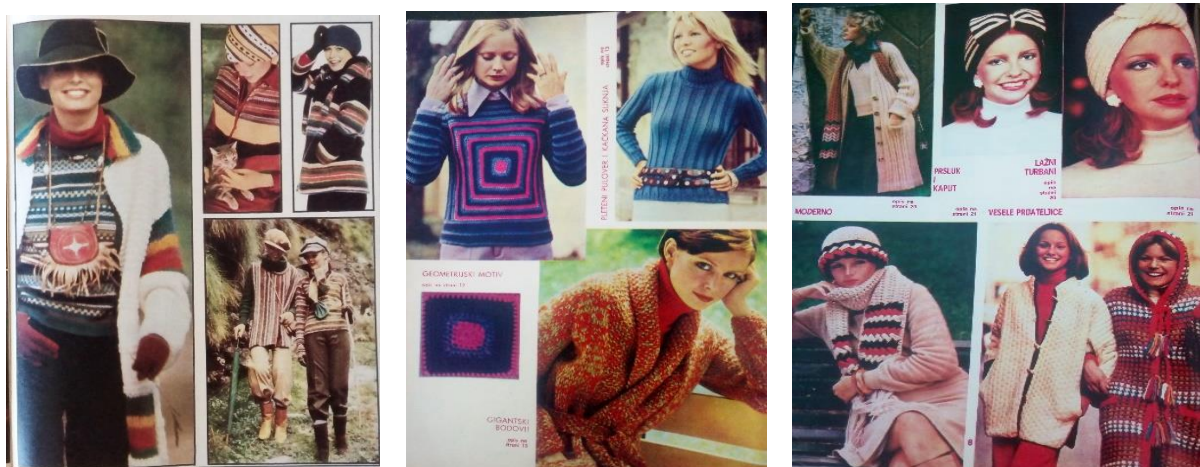
²⁰¹ Zoja, „Koža- raskoš ili potreba?“, *Tina*, 15. 12. 1976., 30.

Uz ove zapadne modne utjecaje sedamdesetih su mladi nosili i kaubojsku odjeću pod utjecajem vestern filmova. Odlika takvog modnog stila bila je u nošenju teksas jakni, ravno krojenih hlača, kariranih košulja od flanela, kožnih čizama i pojaseva te marama koje su se vezale oko vrata.

Slike 45 i 46. Kaubojski stil sedamdesetih. *Tina*, 1976.

Za hladnije jesenske i zimske dane redovito se nosilo pletivo odnosno vuna. Ona se pokazala vrlo praktičnim materijalom za odjeću u situacijama kada se stari odjevni komad želio osvježiti novim i zanimljivijim izgledom, a ujedno modernost ovoga materijala nikada nije opadala. Od nje su se pleli razni džemperi, veste, pelerine, kaputi, haljine, kape, šalovi i rukavice. Zimska vunena odjeća redovito je bila ispletena prugastim ili narodnim uzorcima.

Slike 47, 48 i 49. Zimska vunena odjeća sedamdesetih. *Tina* i *Vuna*, 1973., 1976.

Za one malo ozbiljnije linija odjeće sedamdesetih bila je jednostavna s prošivima kao modnim dodatcima. Nosili su se klasični ženski kostimi s ravnom ili plisiranom suknjom od tanjeg ili debljeg materijala s kaputićem upotpunjenim krznom ovisno o godišnjem razdoblju.

Slike 50 i 51. Ženski kostimi sedamdesetih. *Svijet*, 1976.

Nosile su se razne vrste bluzi, dobro nam znane dvodijelne haljine kockastog uzorka te jednostavne haljine s prošivima ili haljine na preklapanje. Razlog vraćanju prošlim, klasičnim modelima kako donosi članak u *Svijetu* iz 1976. je u sveprisutnom brzom i složenom načinu života koji ne pruža dodatno vrijeme za improviziranje u odijevanju, nego traži provjerene kombinacije.²⁰²

Slika 52. Dvodijelna haljina kockastog uzorka. *Svijet*, 1976.

Slika 53. Jednostavne haljine s prošivima. *Svijet*, 1973.

Slika 54. Haljine na preklapanje. *Svijet*, 1976.

²⁰² Weltrusky, M., „Pobjeda struka“, *Svijet*, br. 18, 01. 09. 1976., 53-54.

Nezaboravna vuna je i dalje pružala modni hit, a uz nju modne novosti bile su haljine s tunikom, dvobojne cipele, haljine-košulje, široke hlače te kaputi s krznom oko vrata za hladnije dane.

Slika 55. Dvobojne cipele.
Svijet, 1973.

Slika 56. Široke hlače.
Svijet, 1973.

Slika 57. Haljina-košulja.
Svijet, 1973.

Moderni su bili i kineski kaputići-prsluci s pojasevima, bez ovratnika i orijentalnih uzoraka. Osim krzna kao modnog dodatka na odjeći uglavnom za zimske dane, prugice su bile vrlo nošeni uzorak na haljinama, tunikama, suknjama i kostimima, a osim njih ponekad se nosio i ažur kao modni dodatak na haljinama i bluzama. Kad su u pitanju uzorci s vodoravnim linijama, česte preporuke bile su da ih nose osobe s vitkom linijom tijela dok se za malo punašnije osobe uvijek savjetovao uzorak okomitih linija koje vizualno izdužuju njihovu liniju.

Slika 58. Ažur kao modni dodatak. *Svijet*, 1976.

Slika 59. Prugice- popularni modni uzorak. *Svijet*, 1976.

Slika 60. Kineski prsluci. *Svijet*, 1976.

Muška moda odlikovala se praktičnim i modernim ležernim izgledom širih hlača koje padaju slobodnije prema dolje s reverima na dnu, platnenim košuljama tupih ovratnika, ali s oštrim prošivenim rubovima koje su bile raznih uzoraka te sakoom manje pripijenim u struku uz leptir kravatu koja se ponovno vratila u modu ili uz popularnu kravaljeru koju je lansirala pariška moda. Riječ je o marami koja se vezala oko vrata, živih boja i uzoraka.

Slika 61. Kravaljera.
Svijet, 1973.

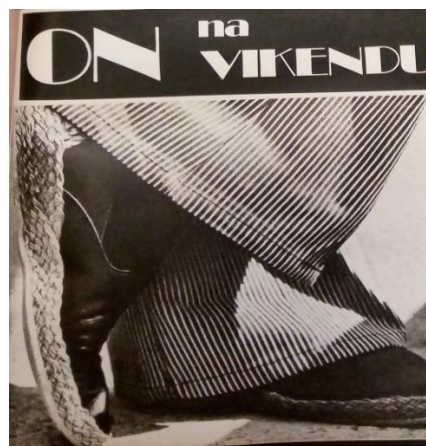

Slika 62. Muška odjeća
sedamdesetih. *Svijet*, 1973.

Slika 63. Muški sako ravnijeg
kroja. *Svijet*, 1973.

Kao i kod žena modni hit bila je dvobojna obuća, nešto ležerniji stil bile su cipele u kombinaciji platna i kože, a nosile su se i espadrile s potplatom od užeta. Upravo ta ležernost u modi iskazuje se tzv. sportskim stilom koji je zavladao iz razloga jer su odnosi među ljudima, pogotovo onim poslovnim postali opušteniji, životni standard bio je bolji pa je tako i čovjek imao potrebu osjećati se ugodno prilagođavajući tome svoju odjeću i obuću.

Slika 64. Muške espadrile sedamdesetih. *Svijet*, 1976.

Od boja je izrazito moderna bila bijela, a što se tiče uzoraka prevladavale su pruge i kocke. Za vjetrovitih dana izrazito moderne bile su vjetrovke od kože ili skaja, a za hladnije dane svaki odjevni komad – od džempera, pulovera, kardigana pa do kaputa, šalova i sl. – izrađen je od vune.

Slika 65. Muški kaput kockastog uzorka.
Svijet, 1973.

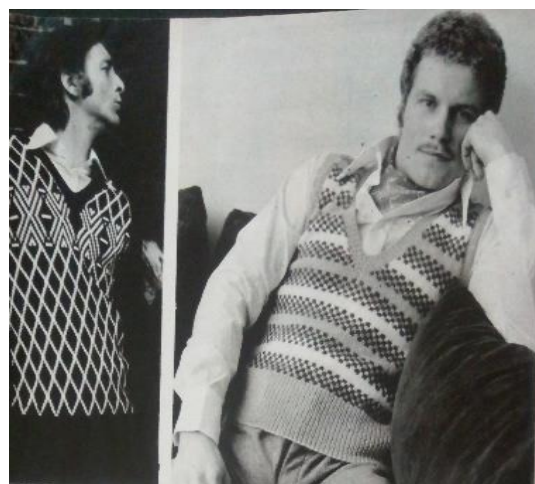

Slika 66. Muško bijelo odijelo.
Svijet, 1976.

Za kapute i pulovere vrlo popularan bio je tvid s uzorkom riblje kosti. Na zimskim kaputima također kao modni dodatak moderno je bilo krzno, a od obuće nosile su se kožne polučizmice s debljom petom.

Slika 67. Muške zimske čizme.
Svijet, 1973.

Slika 68. Tvid puloveri sedamdesetih.
Vuna, 1973.

7.4. MODA OSAMDESETIH

Promatrajući modu osamdesetih zasigurno možemo reći da je njezina odrednica bio sportski stil koji se odlikovao ležernošću i udobnošću. Također, osamdesete su bile godine alternativne mode mladih usko povezanih s disco i sada nešto žešćom rock glazbom. Za razliku od rock glazbe koja svojim teškim ritmom i melodijom predstavlja jednu vrstu slobode modno prezentiranu ludim kombinacijama crne i kožne odjeće s metalnim dodatcima koji su se nosili i kao nakit, disco glazba veselog i ludog ritma i zabavne melodije u modnome smislu se prezentirala jarkim i neonskim bojama koje su se međusobno ludo kombinirale ili su pak bile sastavni dio jednog odjevnog predmeta. Tako su mladi najčešće nosili šarene vjetrovke, prsluke te haljine s pojasom i obrubima raznih boja. Po ljeti djevojke su nosile bluze bez rukava upotpunjene s mini suknjama ili kratkim hlačicama te kaputićima raznih boja i uzoraka dok su na nogama nosile rimljanke ili nezaobilazne tenisice raznim marki od startasica, conversica, adidasica, pumica, vansica i sl.

Slika 69. Sportski stil.
Svijet, 1983.

Slika 70. Disco stil.
Svijet, 1983.

Slika 71. Rock stil.
Svijet, 1986.

Odjeća za plažu neizostavno je podrazumijevala kupaći te pareo šarenih uzoraka i boja. Kupaći kostimi bili su jednodijelni i dvodijelni raznih veselih boja. Kod dvodijelnih kupaćih kostima gaćice su bile visoko rezane i najčešće sa širokim obrubima.

Slike 72 i 73. Kupaći kostimi osamdesetih. *Svijet*, 1986.

Za jesenje dane su nosile kombinezone, bluze sa širokim kimono rukavima, klasične jeans hlače ili u drugim bojama, pojaseve s metalnim zakovicama te balonere, kapute, prsluke od crnog laka koji je kao materijal osamdesetih bio također izrazito moderan i popularan kombinirajući ga dalje s drugim jarkim bojama odjeće poput žute, roze, plave i zelene, a na nogama već spomenute tenisice. Da su osamdesete bile godine boja jasno je i iz novinskih naslova poput „Živjele boje!“.²⁰³

Slika 74. Lakirana crna odjeća. Slika 75. Bluza kimono rukava. Slika 76. Jeans kombinacija. *Svijet*, 1983. *Svijet*, 1983. *Svijet*, 1983.

Nadalje, treba istaknuti što se tiče hlača da su se nosili razni stilovi od nabranih hlača, kraćih širih hlača do hlača „cigareta“ stila, uz neizostavne jeans klasične hlače. Sva ta moda označavala je ležernost mladenačkog života. Novost s jeansom bila je

²⁰³ „Živjele boje!“, *Svijet*, br. 13, 24. 06. 1983., 16.

jedino njegova kombinacija s odjevnim predmetima drugih materijala poput kožnih hlača, jeans košulje, preko košulje pleteni bež pulover, žuti šal i metalni nakit. Jeans osamdesetih se nosi uz neobične popratne detalje poput čipke, perla, zlatnih lanaca, metalnih zakovica, resica i sl. te je tako mogao biti kombinacija za elegantni večernji izlazak, za posao ili pak za neki rock and roll koncert.

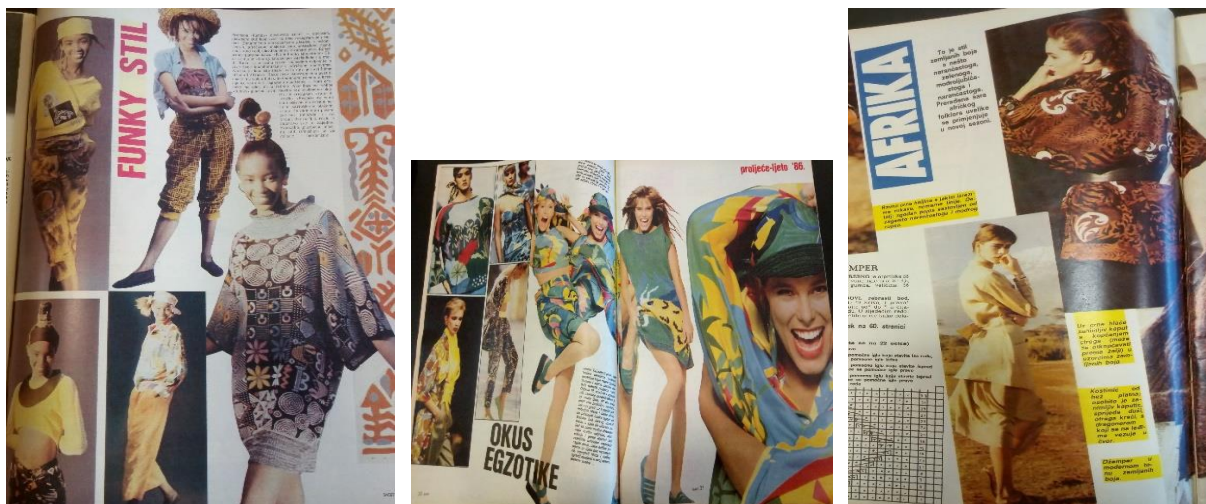
Slika 77. Jeans s detaljima osamdesetih.
Svijet, 1986.

Slika 78. Kratke široke hlače osamdesetih.
Svijet, 1983.

Ipak, moda mladih koja se tako odlikovala šarenilom boja i veselih kontrasta, sadržavala je i tropske uzorke te raznim plastičnim nakitom pružala okus egzotike kako i sam naslov u modnom časopisu *Svijet* iz 1986. donosi.²⁰⁴ Uz nju pojavljuje se i afrički ili funky stil stvoren po uzoru na vedru, funky glazbu sinkopiranog ritma čiji je temelj preuzet upravo iz afričke glazbe. Odlikovana je tako i zemljanim bojama te afričkim šarama. Među mladenačkim stilovima osamdesetih bio je popularan i tzv. klub stil po uzoru na engleski koledž s kontrastnim bojama i grbovima kao modnim dodatcima.

²⁰⁴ „Okus egzotike“, *Svijet*, br. 6, 14. 03. 1986., 20.

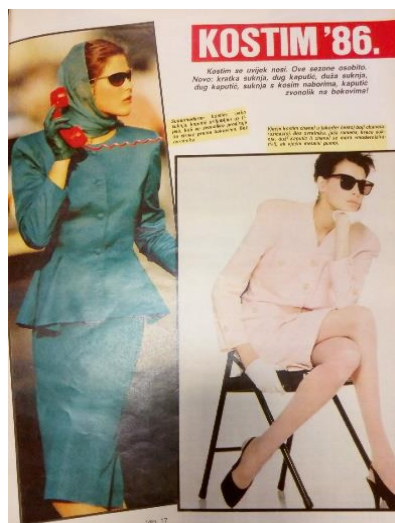
Slike 79, 80 i 81. Odjeća tropskih i orijentalnih uzoraka. *Svijet*, 1986.

Također uzrok modnim stilovima osamdesetih možemo tražiti i u lošoj financijskoj situaciji u državi. Za mlade tada je moderan bio stil prnja koji je podrazumijevao nemarno nabacivanje raznih odjevnih predmeta, ali i odjeću sa zakrpama i razderotinama dok je za one malo starije i ozbiljnije modni časopis *Svijet* za 1983. savjetovao da je ključ jeftinog odijevanja inteligentno usklađivanje dijelova odjeće.²⁰⁵ Tako se daje primjer da se posjeduju tri osnovna odjevna predmeta - hlače, haljina i kostim - i da se tako međusobno kombiniraju s dodatnim odjevnim predmetima poput modernih kaputića naglašenih ramena ili bluze. Dakle, krojevi su i dalje vrlo jednostavni da se mogu međusobno kombinirati.

Prema tome, odraslije žene i dalje su nosile svoj najnošeniji komad odjeće, kostim, raznih oblika u kombinaciji sa suknjom ili hlačama do gležnja, a od boja redovito se javljala crvena i plava. Suknje koje su se nosile sezale bi do koljena, polovine lista ili do članka ovisno o proporcijama tijela žene. Mogle su biti s naborima otraga, zvonolikog kroja, plisirane ili pripijene uz tijelo s prorezom kao modnim dodatkom. Dakle, nosile su se sve dužine ovisno naravno o visini žene. Također moderne su uvijek bile i klasične haljine s izraženim strukom ili ravne s naglašenim ramenima koje bi se sužavale prema dolje. Osim njih za proljeće moderne su bile jednostavne i diskretne tzv. nedjeljne haljine s uzorcima naglašenog struka, s naborima koji su kretali od struka te koje su na koncu lijepo oblikovale ramena. Za večernje prigode

²⁰⁵ „Proljetne kombinacije“, *Svijet*, br. 5, 04. 03. 1983., 18-19.

najmodernija je bila klasična crna uz tijelo priljubljena haljina sa zanimljivim leđnim izrezima upotpunjen klasičnim nakitom poput lažnih bisera ili metalnog nakita.

Slika 82. Ženski kostim osamdesetih. *Svijet*, 1986.

Slika 83. Ženske suknje osamdesetih. *Svijet*, 1986.

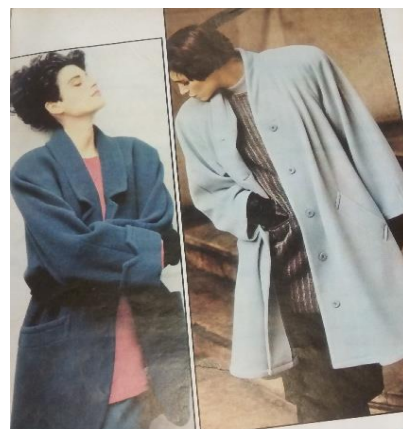

Slika 84. Nedjeljne haljine. *Svijet*, 1986.

Što se tiče hladnijih jesenskih i zimskih dana redovito se nosio kaput, obavezno modernih širokih ramena, redengot kroja, velikih ovratnika, džepova i dugmeta, dvostrukog kopčanja upotpunjenog šubaricom na glavi predstavljajući klasičan ruski stil. Nosili su se i kaputi klasičnih linija uz haljine, kostime ili na hlače klasičnih krojeva. Bluze su također pružale detalj istaknutih ramena, sa ili bez kimono rukava dok su poneke imale i asimetrično kopčanje. Također nezaobilazan odjevni komad za hladnija vremena bila je vjetrovka naglašenih ramena koja je sezala najčešće ispod struka. Boje koje su prevladavale na vjetrovkama bile su žarko plava ili crvena, ali moderna je i vjetrovka s mnogo šarenila na sebi, raznih šarenih linija i geometrijskih oblika.

Slika 85. Ruski stil. *Svijet*, 1986.

Slika 86. Klasični kaputi. *Svijet*, 1986.

Osamdesetih muškarci su također nosili moderne vjetrovke širokih ramena i uskoga struka s puno dugmeta na pritisak, puno džepova i umetaka. Nosili su se i baloneri slobodnih linija, također jačih ramena, asimetričnih dodataka, ali i ogrtači od lagane vune. Odijelo s dvostrukim kopčanjem, jednobojni ili sitnoprugasti sakoi, košulje od izrazito udobnog i laganog lana za dan i večer. Nešto mlađi muškarci nosili su i po dvije košulje istodobno podsjećajući tako na slojevito odijevanje s kojim smo se upoznali već sedamdesetih godina. Nadalje, nosili su šire hlače, džempere bez ovratnika, prsluke, bijele, smeđe ili dvobojne cipele. Osim klasičnih cipela uz svečano odijelo nosile su se mokasine, cipele od platna širokih obruba i cipele od tkanine sportskog stila. Kaputi za hladnije dane redovito su bili podstavljeni, upotpunjeni s dvobojnim vunanim šalovima.

Slika 87. Muški kaputi i jakne.
Svijet, 1983.

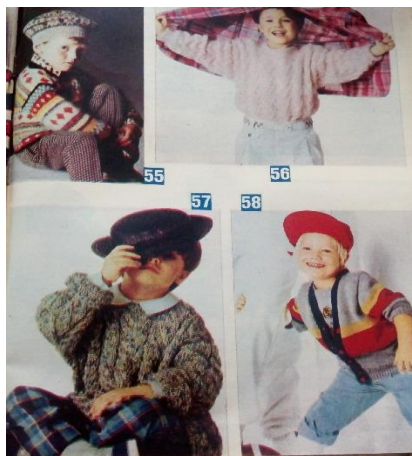
Slika 88. Muške mokasinke.
Svijet, 1986.

Slika 89. Muška vjetrovka.
Svijet, 1983.

Dječja odjeća se također krojila prema sportskom stilu jer je bila pod utjecajem mode odraslih. Zato je u svojoj kolekciji sadržavala jeans, kombinezone, košulje, prsluke, kockaste hlače i sl. Hlačice za manju djecu često su bile s elastičnim završetcima na nogavicama, poneke nogavice hlača kopčale su se s unutarnje strane. Dok je bluza i suknja pa i pleteni džemper za zimu bila klasična ženska dječja odjeća, moderna vjetrovka za dječake i djevojčice bila je isto tako sastavni dio dječje odjeće. Karakteristične boje za osamdesete koje su prevladavale kako na odjeći odraslih tako i na dječjoj bile su redovito crvena i plava. No, dječja odjeća bila je izrazito skupa pa se čitatelje modnih časopisa redovito savjetovalo da posegnu za vlastitom izradom jednostavnih krojeva koje su izrađivali od starije odjeće. Primjerice rasparana tkanina starog maminog ili tatinog pulovera omogućila je tako izradu nekih dječjih odjevnih

predmeta poput kratkih ili dugih hlača, prsluka, kapa i sl. koje su se mogle dalje uklopiti u već postojeću garderobu.

Slika 90. Dječja zimska odjeća.
Vuna, 1986.

Slika 91. Dječji sportski stil.
Svijet, 1983.

Slika 92. Dječje vjetrovke.
Svijet, 1983.

ZAKLJUČAK

Kako smo mogli vidjeti iz ovoga rada, jugoslavenska kultura odijevanja bila je jednim dijelom pod utjecajem Zapada dok je s druge strane nastojala pronalaziti vlastiti modni i odjevni put. Tako je modni časopis *Svijet* redovito pisao o modnim novostima koje su prakticirale četiri velike modne prijestolnice – Francuska, Italija, Engleska i Amerika – obavještavajući domaće stanovništvo što je trenutno moderno u svijetu i što se nosi. Prema tome, modni časopis je nudio domaćem čitateljstvu mogućnost odijevanja po zadnjoj modi uz pomoć krojnog arka koji je redovito dolazio uz časopis. Modeli koje je donosio krojni arak dizajnirani su prema sličnoj ideji odjevnih komada koji su bili moderni na Zapadu. Ipak oni koji nisu znali šivati, mogli su kupiti određenu tkaninu i dati na šivanje u modne salone, dok su oni plitkog džepa bili osuđeni na klasičnu ponudu domaće odjevne industrije. Također, trgovine dječjom odjećom bile su poprilično skupe pa su roditelji slabijeg financijskog statusa posezali za prekrajanjem vlastite iznošene odjeće te tako stvarali novi dječji odjevni komad. Časopis *Svijet* donosio je također krojne arke za dječju odjeću pa ni djeca nisu bila lišena modnog odijevanja.

Što se tiče sveukupne jugoslavenske tekstilne ponude, trikotažna industrija je, za razliku od konfekcije i galanterije, najbolje kotirala u domaćoj proizvodnji i prodaji što dokazuju i brojni članci modnog časopisa *Svijet* za spomenuto razdoblje. Također ne treba nikako zanemariti bogatstvo tvornica predivom koje su pokrivale svaki manji dio Jugoslavije i tako opskrbljivale njezino stanovništvo. Da je Jugoslavija nastojala jednim dijelom stvarati vlastiti put modnog odijevanja dokazuje tekstilna ponuda tvornice *Varteks* koja se istaknula u kreiranju vlastitih brandova odjeće koji su tako Jugoslavenima mogli pružiti osjećaj drugačijeg modnog odijevanja od Zapada. Nadalje, iako djelomično oskudna obučarskim tvornicama, Jugoslavija je posjedovala najpoznatiju tvornicu obuće *Borovo* koja je uspješno opskrbljivala cijelu zemlju i isticala se svojom kvalitetom proizvoda. Uz nju valja pridodati i izbor obuće koju je nudila *Jugoplastika* doprinoseći tako maleni udio u stvaranju jugoslavenske kulture odijevanja.

Konfekcijska industrija je bila u najlošijem stanju jer njezina odjevna ponuda sve do sedamdesetih veličinama nije mogla u najvećoj mjeri zadovoljiti mlađu populaciju što smo također mogli vidjeti u samom radu. Tako su odjevni kompleti često samo

djelomično odgovarali veličinom, a nedostatak domaće konfekcijske proizvodnje bila je monotonost odjevnih modela i njihov vizualni izgled. Takva situacija došla je u sukob sa sve prisutnijim zapadnim utjecajem koji je stizao u Jugoslaviju preko raznih vrsta medija do široke mase mladih. Zbog nezadovoljavajuće ponude domaće odjevne industrije mladi su često odlazili u inozemstvo, primjerice u susjednu Italiju, gdje bi pronalazili odgovarajuće veličine i željene modele odjeće.

Sve dok jugoslavenske granice nisu bile otvorene prema zapadnim zemljama, mlade generacije bile su osuđene na trikotažnu industriju, na svoje ruke ili za one malo dubljeg džepa koji su svoju odjeću, zahvaljujući bogatoj predivnoj industriji, redovito nosili na krojenje u krojačke odnosno modne salone. Zahvaljujući njihovom postojanju svi Jugoslaveni, od onih mlađih pa do najstarijih, mogli su se oblačiti po zadnjoj modi. Razlog tome bila je činjenica odlaska modnih kreatora na sve važnije zapadne modne revije na kojima je prezentirana moderna odjeća za sljedeću sezonu. Tako su se uvijek vraćali s novim modnim spoznajama i mogućim kreacijama.

Konfekcijska industrija nije mogla funkcionirati na način da proizvodi modernu odjeću prvenstveno jer se moda mijenjala velikom brzinom, ali i zbog činjenice da joj je takva proizvodnja bila neisplativa. Zbog toga je jedino trikotažna industrija dobro napredovala tijekom spomenutoga razdoblja upravo zbog toga što je proizvodila klasične odjevne komade za starije muškarce, žene te manju djecu čija se odjeća u velikoj mjeri proizvodila od vunениh tkanina poput tvida, kašmira, flanela, velura i sl. Da je njezina popularnost bila velika očito je i iz činjenice kako je modni časopis *Svijet* u svom posebnom izdanju tiskao modni časopis *Vuna* prikazujući modne kombinacije i upute za njihovu izradu onima koji znaju plesti.

Što se tiče uloge modnih časopisa *Svijet*, *Vuna* i *Tina* zasigurno je da su davali primjere modnog odijevanja jer im je sadržaj bio ispunjen samim odjevnim ilustracijama koje su bile popraćene tekstom. Također zajedničko im je bilo savjetovanje kako od nekog starijeg odjevnog predmeta načiniti novi komad odjeće ili na koji način konkretno nešto isplesti. Osim stranica posvećenih odjeći, časopisi *Svijet* i *Tina* sadržavali su i stranice o kozmetici te savjetovali čitateljice kako na ispravan način brinuti o higijeni i lijepom izgledu cijeloga tijela, kako se našminkati, kakva šminka pristaje kakvom dobnom uzrastu, kako tretirati kosu, kakve frizure pristaju kakvom obliku glave i sl. Isto tako, oba časopisa, iako namijenjena različitim dobnim skupinama čitatelja, davala su

savjete oko prehrane u smislu njezine pripreme predlažući razne manje ili više komplicirane recepte.

Zaključno bi se moglo reći da je sadržaj časopisa *Svijet* bio izrazito raznolik i sadržajan imajući modnu i kozmetičku ulogu. Sadržaj priloga koji je izdavao u obliku časopisa *Vuna* bio je specijaliziran za savjetovanje oko pletenja pa mu je to ujedno bila glavna i jedina uloga uz prikaz modnih kombinacija sačinjenih od raznog pletiva. Magazin *Tina* također je imao ulogu modnog i kozmetičkog savjetnika, a uz to i ulogu praktičnog savjetnika potičući kreativnost kod mladih u izradi raznih predmeta, ulogu savjetnika potičući mlade na tjelesnu aktivnost radi zdravlja, ali ujedno i dobrog fizičkog izgleda te na kraju odgojnu ulogu koja se očitovala rubrikama posvećenim kulinarstvu doprinoseći razvoju samostalnosti mladih.

POPIS ILUSTRACIJA

1. Ljetni kostimi pedesetih. *Svijet*, 1954.
2. Zimski kostimi pedesetih. *Svijet*, 1956.
3. Zvonolike haljine pedesetih. *Svijet*, 1954.
4. Zvonolike haljine pedesetih. *Svijet*, 1956.
5. Haljine uz tijelo pedesetih. *Svijet*, 1954.
6. Pidžame pedesetih. *Svijet*, 1954
7. Kupaći kostimi pedesetih. *Svijet*, 1956.
8. Kupaći kostimi pedesetih. *Svijet*, 1954.
9. Višenamjenska odjeća. *Svijet*, 1956.
10. Muška odjeća pedesetih. *Svijet*, 1956.
11. Dječje pidžame pedesetih. *Svijet*, 1956.
12. Dječja odjeća pedesetih. *Svijet*, 1953.
13. Modni dodatci šezdesetih. *Svijet*, 1966.
14. Modni dodatci šezdesetih. *Svijet*, 1966.
15. Modni dodatci šezdesetih. *Svijet*, 1966.
16. Kostimi ravnih linija i ženski šeširi šezdesetih. *Svijet*, 1963.
17. Kostimi ravnih linija i ženski šeširi šezdesetih. *Svijet*, 1963.
18. Crne haljine za večer. *Svijet*, 1963.
19. Proljetni baloneri šezdesetih. *Svijet*, 1963.
20. Kupaći kostimi šezdesetih. *Svijet*, 1963.
21. Kupaći kostimi šezdesetih. *Svijet*, 1963.
22. Muški kaputi šezdesetih. *Svijet*, 1963.
23. Muška odijela šezdesetih. *Svijet*, 1966.
24. Geometrijski uzorci na muškoj ljetnoj odjeći. *Svijet*, 1966.
25. Geometrijski uzorci na muškoj ljetnoj odjeći. *Svijet*, 1966.
26. Kostimi i haljinice za djevojčice šezdesetih. *Svijet*, 1966.
27. Kostimi i haljinice za djevojčice šezdesetih. *Svijet*, 1966.
28. Dječje školske kute šezdesetih. *Svijet*, 1963.
29. Dječje školske kute šezdesetih. *Svijet*, 1966.
30. Muški dječji kostimi šezdesetih. *Svijet*, 1966.
31. Dječji baloneri šezdesetih. *Svijet*, 1966.
32. Plavi traper. *Svijet*, 1973.

33. Plavi traper. *Svijet*, 1973.
34. Plavi traper. *Svijet*, 1973.
35. „Zvono“ hlače. *Svijet*, 1973.
36. Lepršave cvjetne bluze. *Svijet*, 1973.
37. Haljine s volanima cvjetnog uzorka. *Svijet*, 1973.
38. Haljine s volanima cvjetnog uzorka. *Tina*, 1976.
39. Sandale špargerice. *Tina*, 1976.
40. Nakit i marama kao modni dodatci sedamdesetih. *Svijet*, 1973.
41. Nakit i marama kao modni dodatci sedamdesetih. *Svijet*, 1973.
42. Kožna odjeća i obuća sedamdesetih. *Svijet*, 1973.
43. Kožna odjeća i obuća sedamdesetih. *Tina*, 1973.
44. Kožna odjeća i obuća sedamdesetih. *Tina*, 1976.
45. Kaubojski stil sedamdesetih. *Tina*, 1976.
46. Kaubojski stil sedamdesetih. *Tina*, 1976.
47. Zimska vunena odjeća sedamdesetih. *Tina*, 1976.
48. Zimska vunena odjeća sedamdesetih. *Vuna*, 1973.
49. Zimska vunena odjeća sedamdesetih. *Vuna*, 1976.
50. Ženski kostimi sedamdesetih. *Svijet*, 1976.
51. Ženski kostimi sedamdesetih. *Svijet*, 1976.
52. Dvodijelna haljina kockastog uzorka. *Svijet*, 1976.
53. Jednostavne haljine preklapanje. *Svijet*, 1976.
54. Haljine na s prošivima. *Svijet*, 1973.
55. Dvobojne cipele. *Svijet*, 1973.
56. Široke hlače. *Svijet*, 1973.
57. Haljina-košulja. *Svijet*, 1973.
58. Ažur kao modni dodatak. *Svijet*, 1976.
59. Prugice – popularni modni uzorak. *Svijet*, 1976.
60. Kineski prsluci. *Svijet*, 1976.
61. Kravaljera. *Svijet*, 1973.
62. Muška odjeća sedamdesetih. *Svijet*, 1973.
63. Muški sako ravnijeg kroja. *Svijet*, 1973.
64. Muške espadrile sedamdesetih. *Svijet*, 1976.
65. Muški kaput kockastog uzorka. *Svijet*, 1973.
66. Muško bijelo odijelo. *Svijet*, 1976.

67. Muške zimske čizme. *Svijet*, 1973.
68. Tvid puloveri sedamdesetih. *Vuna*, 1973.
69. Sportski stil. *Svijet*, 1983.
70. Disco stil. *Svijet*, 1983.
71. Rock stil. *Svijet*, 1986.
72. Kupaći kostimi osamdesetih. *Svijet*, 1986.
73. Kupaći kostimi osamdesetih. *Svijet*, 1986.
74. Lakirana crna odjeća. *Svijet*, 1983.
75. Bluza kimono rukava. *Svijet*, 1983.
76. Jeans kombinacija. *Svijet*, 1983.
77. Jeans s detaljima osamdesetih. *Svijet*, 1986.
78. Kratke široke hlače osamdesetih. *Svijet*, 1983.
79. Odjeća tropskih i orijentalnih uzoraka. *Svijet*, 1986.
80. Odjeća tropskih i orijentalnih uzoraka. *Svijet*, 1986.
81. Odjeća tropskih i orijentalnih uzoraka. *Svijet*, 1986.
82. Ženski kostim osamdesetih. *Svijet*, 1986.
83. Ženske suknje osamdesetih. *Svijet*, 1986.
84. Nedjeljne haljine. *Svijet*, 1986.
85. Ruski stil. *Svijet*, 1986.
86. Klasični kaputi. *Svijet*, 1986.
87. Muški kaputi i jakne. *Svijet*, 1983.
88. Muške mokasinke. *Svijet*, 1986.
89. Muška vjetrovka. *Svijet*, 1983.
90. Dječja zimska odjeća. *Vuna*, 1986.
91. Dječji sportski stil. *Svijet*, 1983.
92. Dječje vjetrovke. *Svijet*, 1983.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

1. *Svijet: moda, kozmetika, kazalište, film, roman*, 1953., 1956., 1963., 1966., 1973., 1976., 1983., 1986.
2. *Vuna: posebno izdanje magazina „Svijet“*, 1953., 1957., 1963., 1973., 1976., 1983., 1986.
3. *Tina: magazin za djevojke*, 1973., 1976.

Literatura

1. Arčabić, M., *Žuži Jelinek: ambasador mode*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 2008.
2. Bartlett, Dj., „Žuži Jelinek: The Incredible Adventures of a Socialist Chanel“, *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia*, ur. Breda Luthar i Maruša Pušnik, New Academia Publishing, Washington, DC, 2010., 407-429.
3. Bekić, D., *Jugoslavija u Hladnom ratu: odnosi sa velikim silama 1949-1955.*, Globus, Zagreb, 1988.
4. Bilandžić, D., *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: glavni procesi: 1918-1985*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
5. Blasin, B., Marković, I., *Ženski vodič kroz Zagreb*, Meandar, Zagreb, 2006.
6. Bonfiglioli, C., *Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector*, I.B. Tauris, London, 2019.
7. Buhin, A., „Jugoslavenska popularna kultura između zabave i ideologije“, *Stvaranje socijalističkog čovjeka: hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskoga socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa, Zagreb, 2017., 221-245.
8. Cvek, S., Ivčić, S. i Račić, J., „Jugoslavensko radništvo u tranziciji: “Borovo” 1989.“, *Politička misao*, 52 (2), 7-34. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/148034>
9. Čanković, S., *Govor odjeće*, Biblioteka: Ritam kulture, Zagreb, 1986.
10. Čanković, S., *Ljudi govore o modi*, Spaso Čanković, Kuzma, 1988.
11. Čunko, R., Knezić, Ž., Pušić, T. i Soljačić, I., „Povijest izrade i proizvodnje tekstila u Hrvatskoj“, *Annual of the Croatian Academy of Engineering*, br. 1, 2019, 76-103., Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/238701>

12. Dijanić, D., „Sjećanja žena“, *Ženski biografski leksikon- Sjećanje žena na život u socijalizmu*, ur. Dijana Dijanić, Centar za ženske studije, Zagreb, 2004., 74-279.
13. Duda, I., *U potrazi za blagostanjem: O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.
14. Duda, I., *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010.
15. Duda, I., „Kupovina u Trstu“, *Nikad im bolje nije bilo?: modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, ur. Ana Panić, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2014., 63.
16. Dukić, I., "“Studio“ i “Plavi vjesnik“ - pogled na istraživanja prodora i utjecaja zapadne popularne kulture u Hrvatsku (1963.-1965.)", *Radovi* 29, br. 1, 1996., 331-348., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/50159>
17. Đorgović, M., Ana Panić, Una Popović, *Ženska strana / Women's Cornrt*, Muzej savremene umetnosti, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2010.
18. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 6, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1990.
19. Goldstein, I., *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2013.
20. *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/>
21. *Hrvatska tehnička enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Dostupno na: <https://tehnika.lzmk.hr/>
22. Jakovina, T., *Socijalizam na američkoj pšenici*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
23. Jambrešić K., Renata i Marina Blagaić. "The Ambivalence of Socialist Working Women's Heritage: a Case Study of the Jugoplastika Factory." *Narodna umjetnost* 50., br. 1., 2013., 40-73., Preuzeto s: <https://doi.org/10.15176/vol50no102>
24. Janjetović, Z., *Od internacionale do komercijale: popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011.
25. Jelinek, Ž., *Žuži: život Žuži Jelinek*, Nova knjiga Rast, Zagreb, 2014.
26. Kurtalj, I., „Postanak i razvoj varaždinske tekstilne industrije Varaždin“, *Godišnjak gradskog muzeja Varaždin*, ur. Josip Runjak, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 1961., 67-74., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/92854>

27. Maksić, M., Matošević, A., „Kada si opušten, tada možeš dati sve od sebe“: etnografija rada u pulskoj Areni trikotaži, *Narodna umjetnost*, 55, (1), 2018., 95-110., Preuzeto s: <https://doi.org/10.15176/vol55no106>
28. Maticka, M., „Kolonizacija u Hrvatskoj 1945–1948. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, 19, (2), 1987., 27-53., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/216035>
29. Matković, H., *Povijest Jugoslavije: (1918-1991): hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
30. Modrić, D., „Kako (je) tvornica mijenja(la) grad: primjer tvornice Dalmatinka“, *Narodna umjetnost*, 55 (2), Preuzeto s: <https://doi.org/10.15176/vol55no206>
31. Novak, B., *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
32. Painter, D. S., *Hladni rat: povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
33. Panić, A., „Po posljednjoj modi: odevanje između ideologije i konzumerizma“, *Nikad im bolje nije bilo?: modernizacija svakodnevnog života u socijalističkoj Jugoslaviji*, ur. Ana Panić, Muzej istorije Jugoslavije, Beograd, 2014. 64-66.
34. "Povijest hrvatske industrije: Borovo d. d.", *Kemija u industriji*, 69, br. 5-6 (special issue), 2020., 340-341., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/239211>
35. „Povijest hrvatske industrije: Pamučna industrija Duga Resa, poduzeće za proizvodnju tekstila i odjeće u Dugoj Resi.“ *Kemija u industriji* 69, br. 3-4, 2020., 225-226., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/236737>
36. Senjković, R., *Izgubljeno u prijenosu: pop iskustvo soc kulture*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2008.
37. Simončić, K. N., „Modni oglas- memorijski zapis tekstilne i odjevne produkcije Varteksa“, *100ljeće tekstila: 1918-2018.*, ur. Spomenka Težak, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2018., 45-72.
38. Sklevicky, L., *Konji, žene, ratovi*, Ženska infoteka, Zagreb, 1996.
39. Šivo, M., „Modne prijestolnice svijeta“, *Tedi* 4, br. 4, 2014., 78-85., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/115094>
40. Škec, A. S., *Praktična žena: Moja garderoba*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2008.
41. Težak, S., „Usponi i padovi varaždinske tekstilne industrije“, *100ljeće tekstila: 1918-2018.*, ur. Spomenka Težak, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 2018., 25-43.

42. Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslavenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
43. Vukadinović, R., *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, 2001.
44. Vukanović, K., „'Batina' tvornica i naselje u Borovu kraj Vukovara." *Essehist* 6, br. 6, 2014., 119-125., Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/184358>
45. Westad, O. A., *Globalni hladni rat: Velike sile i Treći svijet*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.

Internetske stranice

1. „Oj gospodo jel' vam žao. 'Jugoplastika' je mogla opstati i hraniti 12.900 radnika“, *Slobodna Dalmacija*, 20. 03. 2010., Preuzeto s: <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/oj-gospodo-jel-vam-zao-jugoplastika-je-mogla-opstati-i-hraniti-12-900-radnika-92726>
2. Online biblija, Kršćanska sadašnjost, Dostupno na: <https://biblija.ks.hr/>
3. Pavičević, M., „A nekad smo bili ispred Japana: Oni dokazuju da nije sve moralo propasti i da se ovdje može proizvoditi i izvoziti“, *Lupiga*, 15. 03. 2016., Preuzeto s: <https://lupiga.com/vijesti/a-nekad-smo-bili-ispred-japana-oni-dokazuju-da-nije-sve-moralo-propasti-i-da-se-ovdje-moze-proizvoditi-i-izvoziti>
4. Vladislavič, Tonči A., „Odijevanje- jedna humana kategorija“, *Oris*, br. 83., 2013., 158-174., Preuzeto s: [http://www.oris.hr/hr/casopis/clanak/\[30\]odijevanje---jedna-humana-kategorija,568.html](http://www.oris.hr/hr/casopis/clanak/[30]odijevanje---jedna-humana-kategorija,568.html)

Filmovi

1. Bozzer, Alessio, redatelj, *Trst, Jugoslavija*, Al Jazeera Balkans, Regioskop, Italija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, 2017.
2. Forman, Miloš, redatelj, *Hair*, CIP Filmproduktion GmbH, SAD, 1979.
3. Radičević, Ljubomir, redatelj, *Ljubav i moda*, Avala film, Beograd, 1960.

SAŽETAK

Usporedba prikaza jugoslavenske tekstilne ponude i razvoja jugoslavenske mode uz pomoć analize časopisa *Svijet*, *Vuna* i *Tina* tijekom socijalizma glavni je cilj ovoga diplomskog rada. Analizom sadržaja spomenutih časopisa nastoji se istražiti i njihova uloga kako bi se moglo vidjeti na koji način su utjecali na razvoj jugoslavenske kulture odijevanja. Prvi dio rada donosi politička događanja u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, a nastavlja se detaljnijim prikazom gospodarskog stanja Jugoslavije te prikazom hrvatske tekstilne industrije u razdoblju socijalizma. Kako žene u tom razdoblju stječu emancipaciju na području rada, ukratko je prikazana i njihova svakodnevnica te način organiziranja rada i funkcioniranja tekstilnih tvornica. Drugi dio rada odnosi se na istraživanje medijskih izvora i njime se doznaje o načinu razvijanja jugoslavenske kulture odijevanja.

Ključne riječi: moda, modni časopisi, tekstilna industrija, Jugoslavija, Hrvatska, socijalizam

ABSTRACT

Clothing and Fashion in Socialist Yugoslavia

This master thesis aims to compare the Yugoslav textile supply and the developing Yugoslav fashion through the analysis of *Svijet*, *Vuna* and *Tina* magazines during the period of socialism. The analysis of the magazines' content strives to investigate their role in order to understand how they influenced the development of Yugoslav fashion culture. The first part of this master thesis presents the political situation of the world in the second half of the twentieth century, and continues with a more detailed review of the economic situation in the Yugoslavia and Croatian textile industry. As woman became emancipated at their workplaces, it was important to also focus on their daily lives, work organization and the way the factories operated. The second part of the thesis is based on the research of media sources and it reveals how the Yugoslav clothing culture developed.

Keywords: fashion, fashion magazines, textile industry, Yugoslavia, Croatia, socialism